

RATSIONALIST

KULTUURPOLIITILINE KUUKIRI

SP 2252

SISU:

Toimetuselt.

M. Laosson. Ristiusk kui seksuaalkompleks.

Bruno Schönfeld. Kiriku taandumine.

J. Sarv. Mõnda meie teadmiste alustest.

Leo Anvelt. „Ainult usust“ õndsakssaamise dogma.

Nr. 2

J A A N U A R

1933

RATSIONALIST

Tellimishind: 1 kuu — 35 s.,
2 kuu — 70 s., 3 kuu — 1 kr.,
6 kuu — 2 kr.

Ilmub 1 kord kuus.

Toimetuse aadr.: Tartu, Tööstuse t. 13, 16.

Tellimisi võtavad
vastu pääle toimetuse
kõik postiasutised.

Nr. 2

Jaanuar

1933

Et ristiusk on närvihaigus, seda on tõestanud psühhiaatria ja psühhooanalüüs. Et ristiusk on kõlbluse vastane nähe, õnes- tab riiklust kui ühiskondliku elu kõrgemat vormi ning sööb ja hävitab kultuuri kui rooste rauda, seda on tõestanud sotsioloogia, ajalugu, hingeteadus. Toetudes teadusele ja võideldes kultuuri, riigi-idee ja kõlbluse eest, nõuab „Ratsionalist“ usuõpetuse kõrvaldamist koolidest ja igalt kultuurinimeselt kompromissideta võitlust kiriku ja ristiusuga.

Pole kuidagi põhjendatud ja andestatav kavatsetav tsumaksmine kirikumaaade eest. Samavähe on põhjendatud riiklik kiriku toetamine Tartu Ülikooli usuteaduskonna ülalpidamise- finantseerimise näol. Ajal, kus kultuuriliselt loovad ja riiklikult teeneterikkad teadusealad krediitide puudusel hädavajalikust peavad loobuma, on miljonite andmine usuteaduskonnale pillamine. Kuna kultuuri, riigi, kõlbluse ees kiriku teened vaid negatiivsed on ja 50% rahvast kiriku liikmed ei ole, siis pole kiriku toetamine, ametnikkude koolitamine küsitava väärtusega ususektille ei moraalselt, ei ratsionaalselt, ei ka põhiseaduslikult põhjendatud. Et ükski rahvuslikult mõtlev noormees usuteaduskonda ei astu, et baltlus-tagurlus ja feodaalne mõtteviis kirikule lähemal seisab kui eesti rahvuslus ja demokraatia, see on üldiselt teada.

Toonitades elloeteldud asjaolusid nõuame usuteaduskonna likvideerimist. Vähem radikaalsel ja halvemal juhul ootame vähemalt selle teaduskonna ülalpidamise kohuse üleandmist kirikule. Teame, mis selles suhtes võib oodata meie praegustelt poliitikutelt ja meie ei ole väga optimistid. Ent oleme veendunud, et iga ratsionaalne mõte saab teoks ja oleme teadlikud selles jõus, mida evivad praegu need ideed, mida esindab „Ratsionalist“. Külvame ja lõikusega on meil aega oodata. Ühtlasi teame, et me käesolevate ridadega avaldame kõigi teadlike ja kultuuri- tahteliste kodanikkude seni tagasihoitud soove. Samuti väljendame me ülikooli ringkondades ja loovate teadusalade esindajate keskel liikuvaid mõtteid.

Ristiusk kui seksuaalkompleks.

M. Laosson.

Eritelles eelmises numbris ristiusk ja religioone üldse kui tapmistungi rahuldajaid, kui sadismi funktsioone, olen saanud rea meenutisi, et vaatamata artikli „Ristiusk kui tapmisrefleks“ halastamata kriitikale on Kristuse kõrge ja üleva õpetuse tuum ja päämoment, s. t. õpetus jumala armastusest ja dogma armastuse jumalast, jäänud puutumatuks. Ka seda ristiusu päämomenti näitab bioloogiline-psühholoogiline vaatlusviis teises valguses. Järgnevad leheküljed on pühendatud kristliku õpetuse teise kolmandiku analüüsimisele. Et Kristuse õpetus jumalast kui armastusest nii ülev ja kõrge ei ole, kui toonitab kirik, et kristluse päämoment sama ebakultuurne ja antieetiline on kui kõik kõrvalmomendid, et „kristlik kõlblus“ sama paradoksaalselt kõlab kui „must valgus“ — selle tõe eest ei saa 20. sajandil põgeneda ükski mõtleval inimene.

Halastuse, ligemise-aitamise toonitamine kiriku poolt pole algupärane ja uus kõlbline õpetus, vaid igivanade nõuete kordamine. Ligemisearmastus, *caritas*, on üldinimkondliku kõlbluse raudvara, neil momentidel, mida kristlus sinna omalt poolt külge on pookinud, pole kõlblusega midagi ühist. Kõlblised normid ja seadused, mis kõigis tsiviliseeritud maades tänapäev maksavad, on üldjoontes fikseeritud kultuuri ürgaegadel, on aastatuhandete jooksul jäänud enam-vähem muutmatuiks. Eetilised traditsioonid ja määrused eraomanduse ja inimelu puutumatuse, vanemate-laste, mehe-naise, tugeva-nõrga vahelkordade suhtes on väikeste erandite ja variantidega tervelt maakeral samad. Samuti kui Euroopa kultuurrahvaste juures, on vargus, tapmine, intsest ja teised ühiskondlikku hüvanguit ähvardavad toimingud, tuhanded aastad enne Kristust leidnud hukkamõistu.

Ideede ja eluvormide ajalooline-geneetiline vaatlus näitab, et kristlus mingisugust uut eetilist ideed pole andnud, uut eetikat pole loonud. Näeme, et halastust, ausameelsust ja teisi voorusi hieroglüüfides juba mõnituhat aastat enne Kristust ülistatakse. Ühe mehe, kes rändas allmaailma Osirise juurde, hauahieroglüüfides loeme: „Ma ei ole kedagi näljutanud, kunagi põhjustanud pisaraid, kedagi tapnud, millalgi petnud. Näljasele olen ma leiba andnud, juua janusele. Alastiolijat olen ma katnud.“ Nii oli kõlblus püramiidi-ehitajate aastatuhandel. Vaarao voorused 3. aastatuhandel on: heldus, õiglus, suuremeelsus, valskusetus, pehmus. Samaviisi kõlavad ka Zarathustra eeskirjad ja Mooses, kättemaksja Jahve julm preester, käseb sõbraarmastuse kõrval ka vaenlast aidata.

Konfutsius nõuab lapse-armastust, inim-armastust, südame-puhtust, ja Buddha õpetab armastust iga inimese ja ka madalaima looma vastu. Tark filosoof Laotse, kes elas viis sajandit enne Pontsius Pilatust, käseb: vasta solvamistele sõbralikkusega. Ning üks sajand hiljem kirjutab teine Hiina filosoof: ligemist tuleb armastada ja sinnapoole püüda, et tapmine, vägivald, röövimine ja teised toorused maailmast kaoks, vürst peab lugupidamisega kohtlema alamaid ja laps aukartusega vanemaid. Vaarao-reformaator Amenhotep IV ülistab panteistlikku armastust. Plato filosoofilises süsteemis seisab kõrgeimal tipul hääduse idee ja vana Seneka ütleb: ka vaenlast tuleb aidata, sest päike paistab ka kurjadele ja meri sallib ka piraate. Markus Aureelius jutlustab armastust inimesoo vastu ja toonitab, et inimese eesõiguseks on armastada ka neid, kes teda haavavad. Stookud kinnitavad, et kõik inimesed on vennad.

Mis lisa kristlus siia juurde? Halastus oli olemas enne teda, kristlus tõi ühes edvistamise ja äritsemise selle halastusega. Kõlblus on rippumatu religioonist, seepärast pole ka tegelikult kõlblised põhimõtted kiriku poliitikas ja taktikas kunagi leidnud rakendamist. Kõlblust pole ristiusk kunagi tõstnud. Pole nenditav, et rahva kõlbline tase ristiusu mõjul kuskil oleks paranenud, küll aga ümberpöördukt. Muhameedlaste ja buddhistide juures pole roimade protsent suurem kui meil, on mitte-kristlikke rahvaid, kus inimesed kõlblisemad, kus, näiteks, vargust ei tunta. Kiriku võimu kasvamisega on kaasas käinud tapetute protsendi suurenemine, sest senistele tapatalgudele lisa kristlus ususõjad ning inkvisitsiooni juurde. Sellel emotsionaalsel elemendil, tundetoonil, millega kristlus teoloogide väidete järele kõlblust olla rikastanud ja süvendanud, pole kõlblusega midagi ühist. See tundetoon kuulub seksuaalsesse sfääri, kristlik armastus, nagu näitab järgnev analüüs, on sugutungi avaldusvorm ja funktsioon, on seksuaalselt lõbutoonitatud. „Kristlik armastus“ on teaduslikus keeles „kristlik seksuaalsus“.

Võidakse tuua vastuväide: pole võimalik, et ristiusk on seksuaalselt lõbutoonitatud, kirik on alati olnud seksuaalsuse vaenlane ja on sugulist askeesi nunnade, munkade, preestrite ja usklite juures tunnustanud vooruseks, Paulus ja kirikuised on neitsilikkust ülistanud kui kõrgemat eluvormi ja isegi ainuabienu on kiriku poolt vaadeldud kui pattu ja paratamatut pahet. See vastuväide ei lükka ümber teesi ristiusust kui seksuaalkompleksist.

Et seksuaalsus ristiusus suure tähenduse evib, selle tõestuseks on küllaldaselt ajaloolisi ja psühholoogilisi fakte ning kogemusi. Seksuaalsuse osa ristiusus on ammu tuntud, ehkki alles psühhoanalüütikud seda teaduslikult on uurinud ja tule-

musrikkalt tõestanud. Enne ning väljaspool psühhoanalüüsi on juba *Nietzsche* toonitanud, et kristlik jumal peab olema noor ja ilus, et jumala armastus võimalik oleks ja et Maria on kristlikku panteooni meesusklike himuobjektina vastu võetud. Ent kristliku religiooni ja kristliku seksuaalsuse ajalooliste, psühholoogiliste, geneetiliste aluste mõistmiseks on vajalik retk minevikku.

Usu süünd, rituaalide tekkimine, on mõistetav vaid selle suure ja saatusliku protsessi ja ümberorienteerumise kaudu, mis avaldub siirdumisel üksielust ühisellu ja metsiku individualismi paendumises kollektiivi, ühiskonna reeglite alla. Ürginimene võis tunge lihtsalt rahuldada ja välja elada, võis tappa ja armastada kui soovis ja leidis objekti. Kuid ühiskondliku elu areng ja süvenemine pidurdasid egoistlikke tunge ja vastavalt tapmiskeelule tõmbas piirid ka diktaatorlikumale, robustsemale ja vitaalsemale tungile, seksuaalsusele. Sotsiaalse elu areng viis inimese promiskuiteedist, s. t. eluvormist, kus kõik mehed võisid kõigi naistega suguliselt läbi käia, polüandria ja polügaamia kaudu monogaamiani, ühenaisepidamiseni, ainuabieluni. Eraomanduse mõiste süvenemisega käis kaasas naise monopoliseerimine. Kuid inimese polügaamsed instinktid on jäänud püsima ja ainuabielu pole teda kunagi täielikult rahuldanud.

Ühiskonna kollektiivseid huve kaitsvad kõlblised seadused ja mõistus ei hävitanud sugutungi, sest energia jäädavuse seadus maksab ka tungide suhtes, vaid ainult takistasid selle tungi seniharrastatud lahti-pingestumise ja rahuldamise viise, soovikohast ärareageerimist, „väljaelamist“. Traditsionaalselt harrastatud tungirahuldamise mooduste takistamise, pidurdamise tulemusena sündis tungi kõrgepinge, sündis seksuaalkompleks, mis üksikisiku ja ühiskonna elus evib suure tähenduse, suurema kui harilikult arvatakse. Ja see seksuaalne energia, mida freudiaanlased nimetavad libidoks, otsib väljapääsu ja ventiile ja loob seega hingeelus komplitseeritud nähteid ja konflikte. Kui meenutada veel seika, et inimese juures sugutung mitmel põhjusel on perioodikkuse kaotanud, siis on täiesti arusaadav seksuaalse rahuldamatuse, terava armunälja esinemine kõigil ajal. Eriti kaaluva koha pidi seksuaalkompleks evima kultuuri algstaadiumis, primitiivse inimese juures, kus loov töö ja kultuuriline looming kuigi palju selle kompleksi lahendamiseks kaasa ei aidanud.

Rahuldamatu sugutung otsib rahuldust ja leiab selle kõige mitmekesisemates aseinetes. Kristlased unistavad Kristuse ja jumala armastusest, noored tüdrukud unistavad printsidest ja vanad naised huvituvad väga kupeldamisest ja abielusobitamist. Rahuldamatu seksuaalsus, erootiline elevus võib saada fermendiks, mis kõik inimese töö ja toimingud läbibstab

ja kultuuriliselt väärtuslik võib olla, nagu näiteks elatanud neitsi juures, kes end häätegevusele pühendab, või luuletaja juures, kes oma õnetu armastuse kaudu sündinud pinge kunstilise loomingu kaudu nivelleerib. Psühhoanalüütikud nimetavad seda energia, libido, kõrvalejuhtimist seksuaalsetest objektidest ja suundamist sotsiaalselt-kultuuriliselt väärtuslikku töösse — sublimeerimiseks, õilistamiseks. Nii võib seksuaalkompleks lahenduda kahel viisil: esiteks, töö ja kultuuriliselt loova tegevuse, s. t. sublimeerimise kaudu ja teiseks, tungi kultuuriselt ebaproduktiivse „väljaelamise“ teel. Seksuaal- ehk armukompleks esineb plastiliselt kõigis religioones, alates primitiivsetest kultustest ja lõpetades ristiusuga. Kuid religioonid ei transformeeri seksuaalsust kultuuriliseks tööks, ei sublimeeri seda, vaid kehastavad ja sanktitseerivad oma seksuaalsetes kultustes selle tungi primitiivset väliaelamist ja sotsiaalselt ebaproduktiivset ja anti-etilist elupõletamist.

Nagu tapmistungis üle kõlbluse piiride religiooni katte all, nii tuli religioon ka sugutungile appi — religioon sai ka sugutungi ventiiliks. Ühiskond, intellekt, eetika nidurdasid sugutungi ja taunisid ühiskondliku hüvangu huvides lodevat ja vastutustundetut armuelu — kuid seksuaalsus leidis kõrvaltee, murdis läbi maskeeritult. Usukultuses tapeti loomi ja inimesi ja vabandati seda toimingut jumala nõudega. Usulised peod ja ohverdamisid lõppesid tihti seksuaalsete orgiaatega ja kõigi osavõtjate andumisega sugulistele lõbudele ja vahel üldse ei sisaldanud muud. Need religioossed orgiad tembeldati pühaks, kanoniseeriti preestrite poolt ja neid korraldati jumala austuseks ja jumala nõudel. Ning jumala autoriteet masside juures aina võitis, sest jumal nõudis ja lubas tapmist ja selle kõrval ka abielurikkumist, armuorgiaid. Seksuaalsus on sadismi kõrval teiseks jumala instituudi ja preesterkonna võimu toeks ja kõikide religioonide oluliseks osaks.

Püha Sadismi eritluses nägime, et kirik sotsiaalse mõtteviisi survel toonitab ka kõlblust, ta on haistnud vaistlikult seda kasu, mis annab kõlbluse nõuete liigne üleskrüvimine ja suurema tungide surve tekitamine — seda rohkem vaiab inimene religioosseid tungide ärareageerimise vorme ja kirikut. Eetiliste nõuete üleskrüvimist toetab tugevasti sadism, sest liigne rangus ja nõudlikkus kõlblisel alal valmistab isikule rohkem piina kui ühiskonnale kasu ja inimlik egoism tunneb alati sadistlikku lõbu võistleja kannatustest. See liigselt range ja nõudlik eetika, mida ajaloo jooksul on taotelnud ja püüdnud läbi viia kristlik kirik, on tingitud sadismist, mis moodustab ühe religiooni põhikomponendi. Ülinõudlik eetika pole enam eetika. Kuid on väga raske pidada sellel alal keskteed ja elus me näeme alati kõikumist äärmusest äärmusse. Kõlblus taunib vaid inimese tapmist, kuid usu toetusel on, näiteks

Indias see nõue neurootiliselt laienenud ka loomadele. Mõnigi usklik hindu hirmust, et ta juhulikult võib surnuks tallata mikroskoobilise putuka, loobub kõndimisest. Selle teguviisi põhjenduseks, millest kõlblist kasu üldse pole, luuakse vastav õpetus. Ka sugutungi suhtes on religioonid ametlikult eitaval seisukohal ja tegelikult on preesterkonnal seksuaalsuse vastasest võitlusest ainult kasu. esiteks ollakse seega riigi ja mõistuse ees kõlbluse tugi, teiseks, vähenevad seeläbi võimalused libido ärareageerimiseks väljaspool religiooni ja kolmandaks, religioon, preesterkond, kirik, piinates ja karistades eksiiaid, on saanud valmistada lõbu sadistlikele massidele ja neid koitnud seega veel enam enese külge.

Ruum ei luba jälgida seksuaalsuse üksikasjalisi avaldusviise primitiivse suguharu ja totemistliku eluvormi usukultuste juures. Peatume vaid nende uskude juures, mis Kristuse ajal ja aastatuhandel enne seda õitsesid Vahemere äärsete antiiksete rahvaste juures ning olid ristiusu otsekoheised eelkäijad. Nende religioonide sisuks on sadismi kõrval seksuaalsus — usukultus on kõlbluse survele tekkinud armunälja illegaalseks rahuldamise viisiks. Tähistame kõiki neid anti-eetilisi seksuaalselt lõbutoonitatud toiminguid, rituaale ja õpetusi üldmõistega — Püha Prostitutsioon. Tavaliselt tarvitatakse seda mõistet kultuuriloos kitsamas mõttes ja mõistetakse selle all antiiksetes templites harrastatud prostitutsiooni, mida peeti pühaks toiminguks. Seda püha prostitutsiooni kõige jõhkramas vormis harrastatakse veel tänapäev Indias ja mõnede primitiivsete rahvaste juures. Babüloni naised pidid vähemalt üks kord elus templis juhulikule mehele anduma, praktiliselt sündis see sagedamini ja suguakti, koitust templis, vaadeldi kui andumist jumalale ja võõrast meest peeti jumalaks või jumala asemikuks. Väljaspool templit allus abielurikkumine karistusele, oli kõlbluse ees roim, kuid iga abielunaine ja -mees võis minna templisse, määrata randevuu jumalakojas ja sääal oli abielurikkumine püha toiming. Jumal nõudis tapmist ja nõudis kallistusi. preester võttis vastu raha ja õnnistas lahkeid andjaid ja usklik täitis alati oma „kohustisi“ ohverdamise-tapmise ja püha koituse näol.

Armastuse- ehk seksuaaljumalad olid Vahemeremaades, Egiptusest kuni Roomani, tähtsaimad ja populaarseimad jumalad. Selleaegne teoloogia konstruis küll jumalate hierarhhia, kuid usklikud austasid Afroditet rohkem kui Zeussi. Armastuse jumalate kultused ja müsteeriumid moodustusid seksuaalsetest orgiatest ja sümboolsetest armutoimingutest, neid, nii öelda, austati sugulise priiskamisea. Seksuaalsus tõstis iga-aäevases usus alati esikohale armastusejumala. Põhimõttelt ja psühhogeneetiliselt ei erine kultuse seksuaalsed komponendid, kõik nad taotlevad seksuaalpingest vabastumist ja kõiki

neid sooritati jumala auks ja tema käsul. Seepärast võib kõiki neid nähteid koondada püha prostitutsiooni mõiste alla. Siia kuulub ka falluse kultus.

Püha prostitutsioon on seksuaalkompleksi lahendumise viis, on seksuaalsuse maskeeritud jaatamine. Kuid kõlbluse mõjul kõik religioonid eitavad ametlikult seksuaalsust, see negatsioon avaldub üldises lihaliku armastuse mahategemises, askeesis, abielu eitamises, enesekohitsemises, neitsilikkuse ja neitsist-sünni ülistamises. Seksuaalne askees pole puht-kristlik nähe. Kristlikud askeedid ja gnostikud pidasid abielu saatana teenistuseks — see on puht-paganlik seisukoht: vallalised evisid ka paganlistes kogudustes eesõigustatud seisukoha. Egiptuse Serapise kultuse kõrgem aste kirjutas ette sugulise karskuse. Pärsia päikesepreestrinnad, Rooma vestaneitsid ja Apollo preestrinnad pidid töötama kasinust. Mitthra-kultus nõudis kõrgema astme usklikelt hoidumist sugulisest naudinguist ja vallalisust, nagu hiljem kristlus munkadelt ja preestritelt.

Askeesi, seksuaalsuse eitamise kõrgemat astet, esindab enese-kohitsemise nähe. See nähe oli vanades religioonides väga levinud ja näitab meeleheitlikku ja täiesti neurootilist võitlust seksuaalsusega. Siin on tegemist eetika ühiskondlikult täiesti kasutu hüpertrofeerimisega, eetika üleskrüvimisega groteskse ja absurdini. Attis-religiooni, mis esimestel sajanditel p. Kr. oli levinud üle kogu rooma maailmariigi, preestrid ja paljud usklikud kastreerisid end ise ja pritsisid verrega altarit. Selle usu dogmade järele on Attis end ka ise sigivõimetuks teinud ja selle tagajärjel oma vere sees surnud. Früügia jumalaema Kübele preestrid kastreerisid end vabatahtlikult. Suurt Efesuse Artemist, kelle üle Paulus piiblis ironiseerib, Hierapolise Astartet ja teisi aasia armastuse ja sigivuse jumalusi teenisid kastreeritud preestrid. Ka Kaabat Mekkas teenivad eunukid, kohimehed. Ametlik kristlus piirdub askeesi ülistamisega. Askees on kastreerimise nõrgem aste, kastratsioon on askeesi superlatiiv. Tegelikult ei puudu praktilises kristluses see nähe. Kuulus kirikuisa Origenes kastreeris end, mitmed usulahud, nagu skoptsid, ei kastreeri mitte ainult mehi, vaid lõikavad ka naistel rinnad ära. Algajanditel oli kristlaste enese-kohitsemine sagedane nähe. Põhimõttelt ei erine sellest ka paljude kristlaste liha surnamise eesmärgiga taoteldud vabatahtlik märtrisurm.

Seksuaalsuse eitamisest on tingitud ka Kristuse neitsist-sünni toonitamine, millega Kristust katsutakse tõsta kõrgemale neist, kes pole neitsist sündinud ja masside juures on seega tema autoriteeti ka tõstetud. Katolitsism on laiendanud neitsist-sünni ja conceptio immaculata't ka Kristuse esivanematele. Dogma järele on ka Maria ise neitsist üliloomu-

liku kontseptsiooni kaudu sündinud. Parthenogeneesi, neitsist-sünni uskumine võib osalt põhjendatud olla sellega, et primitiivsed rahvad küllaldaselt ei tundnud sidet suguakti ja sünnitamise vahel, kuid selle toonitamine religioonides on tingitud seksuaalsuse ja eriti koituse alaväärtustamise tendentsist, neurootilisest suhtumisest armuella. Ebaloomulik sigitamine ja sündimine on tuntud ka teiste uskude juures, see motiiv on levinud Indias, Hiinas, Ameerikas. Kristuse eelkäija ja vanem vend früügia lunastaja Attis on tema preestrite dogmade järele sündinud neitsist, samuti ka Mitthra. Vanade rahvaste juures sünnivad kuningad ja teised auväärased isikud neitsist või üliloomulikul viisil sigitatud naisest. Vägev kuningas Sargon jutustab, et ta ema olnud vestaneitsi ja isa tundmatu, hiljem paigutati isa kohale jumal. Sama räägitakse Kүүirosest, Platost, Püthagorasest, Romulusest, Tamerlanist. Plutarhh jutustab, et Aleksander Suure sünni on põhjustanud pikne. Augustuse isaks oli madu. Kuna siin vaid paralleelid tähtsad on, siis loobume sümbolika lahti-mõistatamisest. Greeka kangelased Herakles ja Asklepios, paabeli kuningad, rooma ja hiina keisrid on tulnud maailma neitsiliku ja ebaloomuliku sünni kaudu. Islam õpetab, et Mohammed on tulnud läbi „pühade ja puhaste kubemete“. Igivana Egiptuse jumalus, püha härg Apis, on samuti sündinud neitsilikust lehmast, keda sigitas kuu kiir. Häa tasu eest päästsid preestrid mõnegi vallalise ema ja väljaspool abielu sündinud lapse häbist, tunnistases Jupiteri või Püha Vaimu isaks ja süüdlaseks.

Seksuaalsus oli enne ristiusku tembeldatud roojaseks nähteks, ent siiski evisid seksuaal-jumalad ja nende kultus keskse koha vanades religioonides, nad olid ühes ohvrüsteemiga antiikse religioositeedi tulipunktiks. Jumalad ja jumalannad Mitthra, Attis, Serapis, Priapos, Adonis, Kübele, Venus, Afrodite, Atargatis ühes vastavate religioossete orgiate ja müsteeriumidega, mis olid levinud üle kogu rooma impeeriumi, moodustasid oivalise aluse ühe „uue“ ususekti, kristluse, tekkimiseks. Mis Kristus, kui ta üldse elas, oma süsteemiga taotles ja tahtis, see pole siinkohal tähtis. Kuid on tähtis, kuidas tema õpetusest aru saadi ja aru saada võidi ja kuidas rooma maailmariigi miljonielised massid selle vastu võtsid: see võeti vastu kui seksuaalsuse ülemlaul.

Kristliku kiriku ümber gruppeerusid paganluse elemendid. Ristiusk võttis eelkäijailt üle neitsist-sünni, armastusejumala, abielu alaväärtustamise ja ka tähtsaima komponendi — püha prostitutsiooni. Paabeli religioon nõudis naistelt lihalikku andumist templis, võõrast meest peeti jumala esindajaks. Kristlik religioon nõuab armastust jumala ja selle esindaja, Kristuse, vastu. Eetika süvenemine ja tungide sublimeerumine põhjustas siirdumise inim- ja loomohvritelt kujutelm-

ohvritele. Sama protsess toimus seksuaalsel alal. Kultuuri mõjul hakkas toores seksuaalsus asenduma erootikaga ja platoonilise armastusega. Seda üleminekut võib hästi jälgida ka väike-aasia ja kreeka religioonides. Afrodite kuju oli, näiteks, lõhenenud kaheks polaarseks osaks: ühelt poolt subtiilselt erootiline, vaimne ja platooniline Afrodite Urania, teiselt poolt vulgaarne ja jõhker lõbunaiste jumalanna Afrodite Pandemos. Sadismi hakati kultuuri mõjul rahuldama kujutelm-mõrvadega, vastavalt sellele seksuaalsust platoonilise armastuse ja kujutelm-prostitutsiooniga. Unistamine armastusest ja armastusjumalast, mis kristluse põhiprintsiibiks, on tingitud seksuaalkompleksist ja armuihast.

Kristlik religioon võttis paganliku püha prostitutsiooni üle, ehkki kristlikud vaimulikud seda alati kategooriliselt saavad eitama. On täiesti mõistetav, et teoloogid kristlust kui „paganluse“ antipoodi ülistavad ja kristluse psühholoogilist identisust vanade uskudega näha ei taha: kristluse ja rooma riigis levinud orientaalsete kultuste suguluse-samasuse tõestus ja tunnetus toob paratamatult kaasa ristiusu varisemise. Kristlane, kes on teadlik oma religioositeedi seksuaalses jõutsentrumis, on teel neuroosist vabanemise poole ja kaotab igatsuse jumala armastuse järele.

„Jumal on armastus. Ta armastab sind, sina pead teda armastama. Andumine jumalale on suurim rõõm ja õndsus. Kristlane, kristlik kogudus on Kristuse pruut. Kristus on hinge peigmees.“ Nende lausetega on tähistatud pool kristluse põhi-jooni. Lihtnimene ei tea üldse rohkem ristiusust. Raamatutes on see keerulisem, kuid see kuulub teoloogiasse ja on konstrueeritud ristiusu kaitseks mõistuse ees. Kristlik jumala-armastus on antiikse püha prostitutsiooni lahjenenud kuju. Samasugused „jumalaprüüdid“ nagu kristlikud nunnad, eksisteerivad Paabeli ja India pühas prostitutsioonis ja antiiksetes templites hieroduulide, templiteenijannade, preestrinnade, bajadeeride näol juba enne Kristust. Atargatise, Kübele, Attise ja teiste jumalate kummardajaid nimetati nende jumalate või jumalaemade armukesteks, ja eeldati, et iga jumalale pühendatud naine, preestrinna, jumalaga seisab sugulises vahekorras. Et jumalad maisete naiste vastu suurt huvi tunnevad, seda kinnitavad kõik vanad mütoloogiad. Vastavalt sellele pidid antiiksete kultuste preestrinnad, nagu hiljem kristlikud nunnad, mungad, vaimulikud, andma kasinuse ja truuduse töötuse.

Paabeli naised kallistasid templites lihast partnereid, kellele aga omistati taevane päritolu. Süvenev kõlblus ja riigivõim keelasid avaliku suguakti ja seksuaalsed objektid, tung maskeeris end rohkem ja leidis uue ventiili ja objekti Kristuse ja Maria näol. Kristlik seksuaalsus on platoonilisem,

ei harrastata enam sanktifikseeritud armumängu lihast ja luust partneritega, vaid Kristuse-pruudid lepivad erootikaga, kallistavad kloostrikongides hallutsinatoorseid Kristuseid ja armastavad torniga kroonitud templites, kirikutes, imaginaarset ja fiktiivset jumalat. Ja armastus taevaste objektide vastu, libido juhtimine taeva suunas, oli teene. Tungi kiindumine maisesse objekti loeti aga patuks ja sellele vastavalt oli ka abielu patt, mida salliti vaid seepärast, et vältida veel suuremat pattu. Paulus ütleb piiblis: hooratöö pärast olgu igal ühel oma naine. Tertullian ütleb sama otsekoheselt, et abielu on sama, mis hooramine. Dr. Luther leiab, et jumal on abielu selleks sisse seadnud, et inimest hooramise eest päästa. Ajaloo jooksul oldi sunnitud seksuaalsusele andma kontsessioone ja lastesaamise huvides kanoniseeris ristiusk abielu. Kuid tõelised kristlased, paavst ja mungad, peavad ka täna vallaliseks jääma.

Ainuabielu on igatahes kristlusele vastuvõetavaim kõigest võimalusist, sest ta pole alati õnnelik, kogu libido ei leia kunagi rahuldamist ja teatud osa sellest vajab taevaseid objekte. Maailmasõja päevil ilmses eriti katoliku maades see ihaobjekti asendamise nähe väga reljeefselt: naised, kelle mehed olid sõjas, muutusid usinateks kirikuskäijateks ja kirik nentis rahuldusega usklike tõusu. Libido suunati armastuse jumalale. Ja kirik on ammu teadlik selles, et usklike sõltub suurel määral seksuaalsusest ja on alati mitte-religioosideid seksuaalkompleksi ärareageerimise viise katsunud takistada. Akviini Tomas ütleb, et abielu on takistuseks jumala armastusele. Iga lihalik kiusatus pidi kirikuteenritest kaugel hoitama. Üks esimeste sajandite kirikukogu keelas kõigile naistele astumise preestri majja. Üks hilisem ja pehmem korraldus keelas selle vaid abielunaistele ja leskedele.

Kristlik neuroos ei suutnud abielu kaotada ja kirik surus vähemalt abielu kirikliku sisseõnnistuse nõude läbi: iga esimene öö, prima nox, pidi laulatuse kaudu sisse õnnistatama. Kiriklik laulatus on eelkristlikku algupära. Vanade rahvaste pulmatseremooniast võtsid alati jumalad osa. Jumalale omistati kõike-sigitav fallus, piiramatu potents — jumala juures otsiti sigimatuse korral abi ja lasti iga abielu tema poolt sisse õnnistada. Iga religiooni juures on suguvõime tõstmiseks appi võetud falluse-tseremooniad ja fallus-sümbolid. Nende tseremooniade ürgne toorus on kõlbluse ja kultuuri poolt pidurdatud ja Euroopas pole enam ithy-falluslikke jumalaid nagu Greeka Priapos, Upsala Troy ja teised, aga nende funktsioonid on üle läinud kristlikele jumalaile ja pühakuile. Kõik armunäljas inimesed otsisid keskajal Jeesuse ja Maria juurest abi. Jeesuse ja pühakute kujud, kelle juurde sigimatud naised keskajal rändasid, ei erinenud Priapose kju-

dest. Kristlikud pühakojad ehitati mahakistud Veenusetempelite kohale ja nagu hiljem näeme, vastavad kristliku Olümpi kujud täiesti antiiksetele seksuaaljumalustele. Täniini on sigivuse jumalik kinnitamine pruutpaari õnnistuse näol säilinud. Abielu ja prima nox'i sissepühitsemine on katse osa libidot juhtida jumala suunas, sama sünnib ka konfirmatsiooni puhul. Ja seepärast on need toimingud ja sakramendid, kui objekti-näitamised libidole, inimesele lõbutoonitatud.

Leeritamine, konfirmatsioon, on samuti „paganlusest“ ületulnud seksuaalne rituaal. Primitiivsete suguharude puberteedi-rituaalid, mehelikkuse-peod kuuluvad seksuaalsesse sfääri: noormehed ja neiud tunnustatakse suguliselt küpseks. Ka kristluse juures pole konfirmatsioonil teist mõtet. Mitmetes saksa linnades on kombeks, et noormehed konfirmatsiooniõhtul esmakordselt külastavad lõbumaju. Modern kultuurriik ei tunnusta noort inimest enne 20. eluaastat täisealiseks ning täisõiguslikuks kodanikuks. Kirik teeb 3—5 aastat noorema puberteetse noorsoo täisõiguslikuks liikmeks. See on ka arusaadav: puberteetne noorsugu huvitub kõige enam armastusest ja sugulise küpsemise aeg on parim aeg nende fantaasia okupeerimiseks Kristuse ja Mariaga, ja armastuse jumalaga.

Ent järjekindlad kristlased loobusid abielust ja normaalsest armuelust. Rahuldamatud meelelised kired elati välja fantaasia ja unistuste kaudu, religioosne armuelu, erootilised hallutsinatsioonid, ja kristliku panteooni transtsendentsed isikud moodustasid normaalse rahulduse aseaine. Taevas ootavad vagu kristlasi neitsilik Maria ja puhtad inglid, nagu see on tingitud ambivalentsest kahepaiksest suhtumisest seksuaalsusele. Et taevas peavad olema inglid, seda nõuab alateadvus, kes taotleb lõbu, et need inglid peavad olema puhtad, seda tingib seksuaalsuse eitamine. Ka tänapäev nõutakse kristlaste mõnedes kihtides pruudilt neitsilikkust. Samal põhjusel nõuab kristlike meeste maailm ka Marialt, sellelt taevaselt armupartnerilt, neitsilikkust. Mohammedi usk õpetab otsekoheselt, et paradisiis õndsatele ilusad naised võimaldavad armunaudinguid.

Nii loobusid paljud neitsid taevase peigmehe kasuks maisest abielust. Nunnad ja teised armujanust piinatud neitsid ülistasid Kristust kui „kallimat kõigist meestest“. Püha Katariina Sienast nimetab Kristust: „magusaim ja armastatuim poisu“. Sellele vastavalt kujutati Kristust kunstis kui Adonist, iludusideaali. Maria oli vagadele meestele „magus lõbu, puhas, süütu“. Clairvaux Bernhard töötas usklikule neitsile, et tast saab Kristuse pruut, tema „voodi, söögilaua ja riigi jagaja“ ja et taevane kuningas ta viib oma voodisse. Küprian omas kirjutises neitsite rõivastuse üle võitleb luksuse vastu ja toob raskekaalulisema väitena ette, et neitsi, kes

käib siidis ja purpuris, ei suuda Kristust ligi tõmmata. Ja nagu kohati praegu maksavad seksuaalsed pretensioonid prima nox'i suhtes, nii pidi ka Kristuse pruut olema neitsi. Et kristlaste suhe taevastele isikutele seksuaalselt toonitatud oli ja on, seda aitab tõestada ka preestrite tonsuur: babüloomlaste, juutide ja teiste rahvaste komme, juukste pügamine enne abiellumist, püsib veel nüüd munkade juures, kes astuvad abielu vahetekordade jumalaga.

Kloostrite, eriti naiskloostrite, koosseisud koostusid peamiselt seksuaalneurootikutest. Õnnetult armastajad, hüljatud ja need, kes mitmesuguste puuduste pärast armupartneri ei leidnud või oma hüsteerilise loomu tõttu normaalseks abieluks ebakohased olid, ja need, kellele hingepeigmehe armastus paistis vastuvõetavam, need kõik astusid kloostrisse. Iga põlatud neitsi sai taevakuninga pruudiks. Tänu ristiusule olid sajad enne renessansi kuldseks ajajärguks neurootikuile.

Munkade, nunnade ja kristlike pühakute elu, ehkki väliselt paistis olevat kirgede võitmine, oli sisemiselt vaid põlemine kirgede lõõmas. Sisemine armulõõm loitis kõige ägedusega ristiusu õnnetute ohvrite rindades, läbistas kõik nende mõtted ning kujutelmad. Omas neuroosis, oma rahuldamatu seksuaalsuse tõttu ei julgenud paljud vagad kristlased kunagi alasti ihu vaadata: kõik kehad nii kunstis kui ka tõelisuses pidid hoolikalt riidetud olema. Paljud ei julgenud oma enese alasti keha näha ja et end mitte paljastada, ei pesenud paljud vagatsejad ja anahoreedid eluaja jooksul oma keha ja selle eest peeti neid pühaks.

Unistamine Kristusest, taevasest peigmehest, Mariast, pühakutest ja jumalast rahuldab rahva seksuaalselt himuraid instinkte ja oli lõbutoonitatud. Neitsilikud kloostrikodanikud pidasid aastakümnete pikkust võitlust kujuteldud kuraditega, kes neid tahtsid kallistada. Et armukuradid (Buhlteufel), väänleva himuruse kehatised, personifitseeritud projektsioonid on — see on psühholoogiline tõde. Väärrib lähelepanu Paracelsuse läbinägevus, kes juba 15. sajandil ütleb katoliiklike pühakute elus esinevaist armukuradeist, *succubusest* ja *incubusest*, et need sünnivad nende kujutluses, kes oma mõtetes ja meeltes kiimlevad.

Ristiusu erootilist põhistruktuuri väljendab ka kristlik müstika. Müstika on kõigi religioonide osis ja on seoses ekstaasi ja orgiastikaga. Müstilist elamust iseloomustab meelte väljalülitamine, teadvuse sisu kustumine, joobumuslik mina-tunne ja samasuse-teadvus jumalaga. Arvatakse teadvuse sisu kustumise kaudu tungida võivat enese ja maailma olusse. Kuna india müstikute ja jogide juures vabastumine meeltest ja askeldusest teatud määrani saavutatakse, tuleb kristlik müstika toime vaid vabanemisega intellektist ja tun-

gid pääsevad seega ülekaalu. Kõik kristlikud müstikud ning pietistid omistavad oma elamusele jumaliku algupära. Pääle muu iseloomustatakse seda elamust negatiivselt väitega, et see elamus pole mõistetes kirjeldatav. Siiski kirjeldatakse seda, ning see kirjeldis sobib alati kiriku õpetusega. Kristlik müstika koostub erootilistest hallutsinatsioonidest, auditsioonidest, nägemustest. Kuskil ei kirjeldata müstilist elamust nii järjekindlalt erootiliste terminitega kui ristiusu juures. Müstikud on kiriku uhkus ja kristlased par excellence ja kristliku müstika kvintessentsiks on seksuaalsus.

Kristluse juures pole mõõduandev mitte tunnetuse sügavus vaid tundetoon. Müstik Eckhart on natuke abstraktsem ja vabam seksuaalsetest elementidest ja teoloogid laidavad, et tema juures puudub „tõsise religiooni mahlakas elu“. Ühe kristliku jumala-elamuse kirjeldise, mis selgelt on läbi põimunud seksuaalsusest, annab meile Schleiermacher, ausameelsemaid, tähtsamaid, klassilisemaid protestantlikke teolooge. Ta kirjutab jumala-elamusest, et midagi pole nii õnnestav kui see „saladusrikas hetk... häbelik ja õrn kui neitsilik suudlus, püha ja sigitav kui pruudi kallistus; ruttu ja nõiduslikult hargneb üks nähe... universumi pildiks. Niipea kui ta vormub, see armastatud ja otsitud kuju, ruttab mu hing talle vastu, ma tajun kõike tema jõudu ja lõpmatut elu kui enese oma, ta on sel hetkel minu keha, ma läbistan ta lihased ja liikmed kui enese omad... Vähim vapustus, ja kaob see püha kaisutus ja alles nüüd seisab minu ees... eraldunud kuju, ma mõõdan teda ja ta peegeldub minu avatud hinges kui lahtipõimuva kallikese kuju noormehe hirmunud silmis ja alles nüüd surub sisemusest esile tunne ja levib kui häbelikkuse ja lõbu puna tema palgel. See moment on religiooni ülim õis.“

Nunnad ja müstikud räägivad, nagu kõik vagad kristlased, ainult armastusest. Öödekaupa vähkresid nad kloostrikongides asemeil ja piinasid end armuihas kuni orgasmini ja meeltesegaduseni. Unistamine krutsifiksist oli väga levinud: krutsifikse ja teisi Kristuse kujusid hoiti ööseti kaisus ja suruti kramplikult rinnale — seksuaalne ümberklammerdumise refleks vajab muljumis-objekti. Pühad nunnad imetasid Kristuse kujusid, nautisid ta viirastuslikke kaisutusi ja suudlusi ja kirjeldasid jumala-elamust kui „magusat sisemist puudutust“. Huvi Jeesuse suguliikme vastu oli nunnakloostrites väga suur, nagu seda üldse hindavad amuleti ja talismanina katoliiklaste naised. Püha Margareete memuaarides loeme, et taevane peigmees teda ükskord oma armastuse raskusega on rõhunud ja ta etteheidetele on vastanud: „Jäta mulle mu lõbu. Kõigeks on oma aeg. Praegu tahan ma sind kui oma armastuse mängukanni ja sa pead... mulle lubama end sinu arvel rahuldada.“ Teine müstik, M-me Guyon hüp-

pas üles ühest religioosest transist oma asemelt sõnadega: „Oo kallim, on juba küllalt, jäta mind!“ Eriti levinud oli motiiv imemisest Jeesuse ja Maria rindadest — sellest unistati unenägudes ja ilmsi ja selle motiivi tipuks oli verejoomine Jeesuse haavast. Kuna seda ei peetud mitte seksuaal-sadistliku ekstaasi nähteks, vaid suure vagaduse tunnuseks, siis võib Püha Katariina uhkustades jutustada, et Kristus on temale pakkunud imemiseks oma küljehaava.

Iga suguline lõbu väljaspool abielu võis keskajal viia tuleriidale, kuid religiooni maski all on sugutung nagu tapmistung eetika jaoks olnud eksterritoriaalne. Kui keskajal inimene jutustas, et unes või ilmsi on kurat temaga armatse- nud, siis kasutasid kallid ligemised tema pihtimusi selleks, et rahuldada oma verejanu ja teda kõlbluse ja jumala nimel ära põletada. Kui aga mõni nunn ja pühak iharate kujutel- made kaudu end viis seksuaalse orgasmini, ja siis jutustas, et Kristus või jumal on teda kallistanud, tõusis ta pühadus ning kuulsus ja ta kirge ei võetud üldse kui niisugust. Nii on kiri- kud jatkanud Paabeli templite traditsioone ja kloostrid on olnud vaid peenemad lõbumajad, kus usklikud harrastasid püha prostitutsiooni ja platoonilist masturbatsiooni. See mak- sab ka väljaspool kloostrit asuva ja hilisema kristluse suhtes, kus küll seksuaalsus ja armumüstika nii alasti ei esine, sest kirepinge on nõrgem. Sõna armastus on võetud mehe-naise vahekorrast ja armastus ristiusus on usklike jaoks alateadvus- likult puht-seksuaalselt lõbutoonitatud, ehkki kõlbluse, ühis- kondlike sugestioonide ja neurootilise hingestruktuuri mõjul iga usklik seda salgab.

Et kristlik jumala-armastus mingi amor dei intellektuaalis ei ole, et kristlik jumalateenistus oma armastuse ülistamisega seksuaalselt ärritavalt mõjub, et kristlik religioosne ekstaas seksuaalse ekstaasiga identne, samane on, seda kinnitab ka seik, et ajaloos paljude kristlike usulahkude jumalateenistused suguliste orgiate ja jõhkrustega on lõppenud. Kristlik platoonii- line armastus pole alati usklikke suutnud täiesti rahuldada. Varasel keskajal sammusid usklikud jumalateenistusest hulga- kaupa lähedal asuvasse lõbumajadesse ja vanade nunnakloost- rite kaevudes on leitud tuhandeid vastsündinud laste luukeresid.

Nii on sugutung olnud tapmistungi kõrval jõubaasiks kõi- gile religioonidele, need kaks ürginstinkti on moodustanud kõigi uskude, kõigi jumalate ja kõigi preesterkondade alustoe. Seksua- alsus ja sadism on olnud need mootorid, mis toonud jumala ühes preestritest, bajadeeridest, munkadest, inglitest, pasto- ritest, kuraditest, hieroduulidest kaardiväega 20. sajandini. Iga nähe, mida mõistus taunis, mis kõlbluse ees roojane oli, kanoni- seeriti ja tunnustati religiooni poolt pühaks. Seda kahepaikset suhtumist laseb selgesti läbi paista primitiivsete rahvaste tabu-

mõiste: tabu evib korraga kaks tähendust: püha ning roojane. „Mis maailma silmis roojane, seda on jumal ära valinud.“ Tabu väljendas ühtlasi nõuet „ära puutu“ — *noli tangere*. Kõik usu nähted on tabueeritud. Puutumine religioonis, iga katse ohvriloomade usklikele ära võtta, on alati usklike sadismi juhtinud kallaletungija suunas — ja jumala ning kõlbluse nimel on ta ise ohverdatud, viidud tuliriidale või türmi.

Ohvrisüsteem, armulaud, lunastuse ja armastuse jumalad, krutsifiks, inkvisitsioon, enesekohitsemine, seksuaalsed orgiad, falluse kultus, jumala armastus, jumala pruudid, põrgupiinad, ususõjad, platooniline masturbatsioon — need on seksuaal- ja tapmiskomplekside religioossed, tabueeritud lahenemise viisid, on üldinimkondliku neuroosi sümptoomid. Ja need religioossed seksuaal- ja tapmiskomplekside lahenemise viisid, mida kokkuvõttes tähendame mõistetega Püha Sadism ja Püha Prostitutsioon, püsivad valge tõu kultuurriikides veel aastal 1933 pärast Pontius Pilatust.

Usu küsimustes on alati maksnud vaid preestrite autoriteet, esikohal on igas religioonis olnud rituaalid, mitte õpetus. Katoliiklus põhjendab iga dogmat vaid kiriku autoriteediga, mitte loogikaga — paavst on vastava dogma järele ilmeksimatu. Humanismist-renessansist alates on osa eurooplasi hakanud kirikut nägema teises valguses — kultuuri arenemine, inimese silmaringi laienemine ja sellega kaasaskäiv kiriku poliitilise võimu vähenemine on võimaldanud kriitilist vaatlust. Selle tagajärjel on kiriku autoriteet ja prestiiž väga palju langenud. Kuna kriitiline vaatlus ristiusu kiriku ajalugu näitab vaid eksistuste, nurjatuste, vaimupimeduse lõpmatu sümfooniana ja kuna vaadeldes kiriku ajalugu mõtleb inimene kaldub arvamusele — kui taevane kõrgem võim olemas, siis võib selleks olla vaid Mefistofeles, kes maise tragikomöödia enese lõbuks lavastanud, sellepärast on protestantlik teoloogia, et päästa, mis päästa annab, välja mänginud viimase trumbi. Selleks trumbiks on Kristuse õpetuse ja selle ülevuse toonitamine, päärõhu libistamine kirikult ja rituaalidelt õpetusele ja selle kõlblisele väärtusele. Mis see õpetus sisuliselt, psühholoogiliselt sisaldab, seda on lähemalt selgitanud alles psühholoogia paari viimase aastakümne saavutised. Et kristlikul armastusel ja kristlikul lunastusel kõlblusega midagi ühist pole selles mõttes, nagu arvab kristlaskond, seda väidet olen püüdnud põhjendada artiklites tapmisrefleksi ja seksuaalkompleksi üle, mis haaravad kaks kolmandikku kristlikust õpetusest. Enim kahjulik on olnud kultuurile ja on praegu kristliku õpetuse kolmas kolmandik.

Kristliku õpetuse sisu eriline toonitamine algab Lutherist ja on haripunktile tõusnud tänapäev. See ristiusu kõlblise väärtuse toonitamine on andnud täiesti kiriku poolt taoteldud tagajärgi. Leo Tolstoi kirjutas mõnekümne aasta eest pühale sino-

dile: „Olen veendunud, et kiriku õpetus teoreetiliselt on salakaval ja kahjulik vale ja praktiliselt segu pahimast ebausust ja nõiakunstidest.“ Sama Tolstoi allus oma müstilise loomuse tõttu teoloogilistele suggestioonidele ja ülistas evangeeliumite õpetust armastusest. Ja Tolstoi seisukoht on tänapäev paljude inimeste seisukoht, kes eitavad kirikut, kuid sama kiriku suggestioonide mõjul leiavad suuri väärtusi sääl, kus neid ei ole, s. o. Kristuse õpetuses. Tolstoi pandi kirikuvande alla ja ta võitlus kiriku vastu andis vähe tulemusi. Sest võitlus kiriku vastu annab tulemusi vaid siis, kui see on ühtlasi võitlus kristliku õpetuse, ideoloogia, vastu. Kirik on liha evangeeliumite lihast ja veri nende verest. Seksuaalsus ja sadism on päämendid evangeeliumites ja on seda ka kirikus.

Kiriku taandumine. *)

Bruno Schönfeld.

Kõigis ringes on levinud tänapäev arvamine, et kiriku võim kultuurmaailmas praegu ikka rohkem kasvavat, et ta kaotatud positsioone tagasi võitvat ja ikka nõudlikumaks minevate soovidega esinevat. See ei piirdu ainult poliitilise alaga, kus ta konkordante sõlmib ja truuks jäädes igivanale traditsioonile, mis seisab hoidumises suurema mõõgaga rusika poole, fašismiga käsikäes sammub. Meie elame läbi ka vaimlist restauratsiooni aega, kus teaduses, filosoofias ja kunstis kiriku juhatusel reaktsioonilised, müstilised ja romantilised voolud edasi tungivad. Kuid suur võitlus, mida peavad üksteisega teadus ja kirik, pole alanud alles eile ja ei lõpe juba homme. Kui me selle iseloomu ja väljavaateid ei taha lühinägeliselt hinnata vaid päevakajalisest seisukohast, siis peame vaatluse aluseks võtma suuremaid ajajärke. Möödunud sajanditel polnud kirik vaatamata oma määratule võimule siiski enam lääneeuroopa elanikkonna vaimline ainuvalitseja, vaid seisis pidevas võitluses edeneva majanduse ja tehnikaga, samuti uueaja kriitilise mõtlemise ja kausaalse vaatlusviisiga. Uuel ajal pole kirikul korragi õnnestunud teaduslikku edusammu, mis tema vastu oli sihitud, kauemaks takistada. Kirik, kes täna sama uhkelt kui varemalt oma võimust räägib, kes teeskleb, nagu poleks vähemalt oluliselt sajandite jooksul tema juures midagi muutunud, on kandnud alalisi kaotusi. Sääljuures on ta võidelnud imestamisväärse kire, osavuse ja visadusega. Ta on alati teadnud, mis mängus, on võitluse eesmärki tajunud selgemalt kui vastased ja polnud siiski võimeline arengut takistama.

*) Monistenbundi kuukirjast „Die Stimme der Vernunft“ nr. 4, 1932.

Võitlus looduse teadusega.

Peaaegu kolmsada aastat on ta võidelnud Kopernikuse helio-tsentrilise õpetuse vastu, on kunstlikult end sellele tummaks teinud, hoolimata inimesi ohverdanud ja kõiki jälgimise ja võltsimise vahendeid rakendanud. Seepärast ei pruugi teda taunida. Võitlus kees tema maailmavaate ümber, mis seista võib vaid siis, kui maakera on maailma keskpunktiks, jumala eelistatuimaks loominguks. Ja siiski pidi ta lõppeks kord nii hoogsa võitluse ettevaatlikult ja salaja lõpetama, — nagu poleks ta seda kunagi pidanud, — pidi ühe astronoomilise teesi ees lipu langetama, pidi ühe teadusliku väite ees taanduma. Kuna ta K o p e r n i k u s e õpetuse vastu sajandeid jõudis võidelda, on ta teiste teaduslike saavutiste puhul, millega ta hiljem konflikti sattus, ilmutanud vähem vastupanu võimet. Ta on küll alati võitluse vastu võtnud. Millise viha ja ägedusega astus ta mõne aastakümne eest lahingusse arenguteooriaga, õiges arvamuses, et siin tegemist on usu põhialuste elukardetava vapustamisega. Tuhanded autorid ja kõnelejad tõrjusid tagasi darvinismi ja toonitasid selle võimatust ja mõttetust. Veel aasta 1900 ümber olid keskkoolide katoliiklised usuõpetuse raamatud täidetud tõestistest, et kõik looma liigid püsivad nii, kuidas jumal on nad loonud. Varsti kadusid bioloogilised eritlused õpperaamatutest ja märkamatuult ning vaikselt lõpetas kirik võitluse. Mõni üksik kaoliiklik autor kordab veel oma lauset, et darvinism on ületatud, kuid ettevaatlikud kristlased ei räägi enam meeeldi piinlikust teemist, väidavad vaid, kui asi kerkib jutuaineks, et darvinism ja piibel — „õieti mõistetud“! — üksteisega vastuolus pole. Ehkki see teaduse rünnak kirikule palju hädaohtlikum on, sest ta hävitab piibli loomise loo, sündis alistumine enne 50. võitluse aastapäeva.

Alaline kaotamine võitluses teadusega on kirikut niipalju mõjutanud, et ta olevikus ebaameeldivatele teooriatele enam endise südidusega vastu ei astu. Vastupidi: kirik on omaks võtnud uue taktika: pääle lühiajalise tagasitõrjumise või ka surnuksvaikimise hakkab ta uusi saavutisi oma huvides kasutama. Mitmel põhjusel oli kirik F r e u d i õpetuse vastu alul väga külm. Vaevalt surus see end läbi ametlikus psühhiaatrias, kui preestrid-pastorid, tunnetades kasu, mida annavad psühholoogilised teadmised, hakkasid selle vastu huvi tundma. Materialistlik ajalookäsitlus on kiriku poolt nagu iga materialism ära neetud. Ent juba on see meetod arvukates töodes leidnud rakendust ja jesuiit S. B. K r a u s avaldab raamatu „Skolastika, puritanism, kapitalism“, milles ilmneb ajaloolise materialismi võluvalt eksaktne rakendus. See huvitav vaatamäng, kus kirik samu õpetusi ja meetodeid, mida ta ametlikult eitab, ebaametlikult rakendab, muutub ikka sagedamaks. Kirik on, vaatamata välisele poseerimisele, muutunud nii tagasihoidlikuks, et ta meeeldi end teaduslike asjadesse üldse ei sega. Andrew Dickson White on omas raamatus „Tea-

duse ja teoloogia vahelise võitluse ajalugu“ kujutanud sajandite pikust teadusliku vaimu heitlust kirikus kehastatud autoriteedi ja traditsiooniga. Kui keegi tahaks seda tööd viimaste aastakümnete materjalidega täiendada, siis leiaks ta vastavat materjali väga vähe. Tagaselja ja kõrvalteede kaudu katsutakse veel teadust diskrediteerida — avalikuks võitluseks puudub julgus. Niipalju on kogemused õpetanud.

Võitlus tehnikaga.

Mälestis, et on olnud aegu, kus kirik iga tehnika saavutise vastu vihaselt võitles, hakkab juba kustuma. Viimasel sajandil pole kirikul õnnestunud pidurdada ühtegi tehnilist edusammu. Täna soovib kirik, et unustataks ta minevik, kuid vana aadam tikub märkamalt veel ikka esile. Veel kolmekümne aasta eest võitlesid hispaania vaimulikud maaparandustööde vastu, sest sääli, kus maapind muutus viljakamaks, kasvas hääolu ja vähenes usuline fanatism. See vastuseis aitas muidugi vähe. Raadio suhtes on preestritel väga ebamäärased tundmused ja auto üle, ehkki nad seda kasutavad, pole nad väga rõõmsad. Ent möödus on ajad, kus nad gaasivalgustuse vastu võitlesid põhjendiseaga, et see on segamine jumala tegevusse, kes öö löi pimeduse tarvis ja öövalgustajana pidas küllaldaseks kuud. Ka kindlustusseltside vastu ei juleta välja astuda, ehkki need jumala ja pühakute abiga rahe ja tule, õnnetuse ja haiguse puhul üldse ei arvesta ja seega religiooni mõjuvamalt õõnestavad kui vabamõtlejate argumentid. Kiriku instinktiivse vaenu tehnika vastu sumbutab tunnetis tehnika kasust. Frantsiskaani-paater Z y r i l l F i s c h e r kirjutab omas töös vabamõtlejate üle: „Vabamõtlejate vastase positiivse töö hulka kuulub ka uute tehnika saavutiste (kino, raadio, heliplaadid, illustreeritud ajakirjandus jne.) kasutamine. On taevassekarjuv mõttetus neid uuendisi alul kõrvale jätta, nende vastu võidelda, siis aga, kui kõik võimalused on käest ära mängitud, kaevata, et kõik modernid saavutised on pandud võitlusse kiriku ja usu vastu.“ Ent sisimas tunnevad kõik paater Fischeri ametivennad vastumeelsust tehnika saavutiste suhtes. Nad teavad ja tunnevad, et iga tehnika edasitung kiriku maailmavaadet ja seega ka kiriku võimu õõnestab, kuigi tehnika ühegi usudogmaga otsekohekselt konflikti ei satu.

Kiriku struktuursed muutused.

Rohkem kui võitluses teaduse ja tehnika vastu ilmneb kiriku taandumine neis suurtes muutustes, mis ta ise viimaste sajandite jooksul on üle elanud, mitte ainult oma organisatoorses kujus ja poliitilises võimuses, vaid ka oma dogmades ja vaimses kujunemises. Kirik kinnitab, et ta usulased on endised ja 19. sajandil on dogmade hulk isegi suurenenud. Tõelikult on kirik vaikselt ja tähelepanematult suure osa usu koosseisust jätnud kõrvale. Oma õitseajal oli katoliku usk puhas dualism. Taevase jumala vastas seis

põrgu valitseja saatan, kes taevaga võitles inimeste hingede pärast, maa pääl evis määratu võimu ning inimeste keskel esindajad nõidade näol. Mis on sellest vägevast ja viimisteldud usust kuradisse saanud? Sellest on säilinud vaid nõrk kaja. Paater Muckermann, kes arvab, et inimkond ei saavat enam jumalasse uskuda, sest et ta kuradisse ei usu, on üksik nähe. Kuradi-usu mahajätmisega on loovutatud pool katolitsismist.

Kuna katolitsism varemalt võimalikult üksikasjaliselt oma õpetusi püüdis inimeste ajudesse raiuda, taotleb ta tänapäev, ratsionaalse mõtlemise ajajärgul, et usklikud liiga palju tema dogmadest ei teaks. Usklikele serveerib ta oma usulauseid võimalikult idealiseeritud ebamäärases vormis, et need peletavate üksikasjade ees mitte tagasi ei tõmbuks. Ja paater Zyrill Fischer õpetab: „Ettevaatus on taeva-, põrgu- ja puhastustule-jutlustes väga vajalik.“ Milleks ettevaatus nii kindlates tõdedes, nagu katoliiklik õpetus taevast ja põrgust? Kuid midagi pole enam endisel kohal, kuigi kirik kramplikult kinnitab, et ta vankumatu on kõiges. Üks mõtte-eksperiment: asetatagu praegused usklikemad ja rangeimad katoliiklased möödunud sajanditesse. Kas neid ei kiusataks taga nende ratsionalistlike juttude ja toimingute pärast nagu ususalgajaid?

Vastaste järeleaimamine — jäljendamine.

Miski ei iseloomusta kiriku taandumist teravamalt kui tõik, et ta viimastel aastatel põgeneb ühe meetodi juurde, mida ta rakendas vaid oma esimestel sajanditel: see seisab võistlejate-vastaste meetodite ja organisatsioonivormide jäljendamises. Tema enese organisatsiooni-elu pole enam nii elastne ja küllalt vastupidav ja seepärast peab ta sotsialistlike organisatsioonide juurest tegema laenusid. See läheb tihti nii kaugemale, et mõnel maal ei saa sündida ükski sotsialistlik ühing, ilma et ta kõrvale ei tekiks kohe katoliiklik paralleel-asutis, mis jäljendab eelmist isegi välismomentides — kunagi olid aga kiriklikud organisatsioonid vastastele eeskujuks. Sotsioloogile ütleb see tõik väga palju. Ta teab, et vaimline võim kõige rohkem avaldub selles, kui teda eeskujuks võetakse.

Kiriku taandumine kõigil aladel ei toimu sirgjooneliselt, ja tuleb hoiduda selle osava vastase alahindamisest. Oma taganemiselahinguid lööb ta hästi — sest ta kogemuste arv sellel alal kasvab. Üksikute positsioonide salajane loovutamine pole täiesti hävitanud kiriku kord nii määratud võimu. Ta on ka alati võimeline vastulöökideks. On ajalooline kogemus, et igale suurele kaotusele, mis osaks saab kirikule, järgneb aeg, kus ta ühe osa kaotatud võimust tagasi saab. Kuid ainult ühe osa. Kord paistis, et vastu-reformatsioon kirikule endise võimu tagasi annab. See ei õnnestunud. Prantsuse revolutsiooni-sõdadele järgneval perioodil valitses euroopa vaimuelu tugev kiriklik romantika. See andis varsti ruumi uuele kirikuvastasuse tõusule. Praegu tungivad edasi pal-

jud tugevad romantilised voolud, mis kirikuga lähedas seoses on. Olevikus võib nentida kiriku võimu kasvu. Kuid võrreldagu praegust kirikluse edasitungi mineviku analoogiliste nähetega. Kui võrrelda 16. sajandi vägevast kiriklust, uut askeetlikkuse hoogu, arvukaid ordude-asutamisi olevikuga, kus katoliiklik aktsioon vististi kogu restauratsiooni moodustab, kuna kõik muu kirikus on steriilne, siis on langev joon selgelt nähtav.

Praegune ajajärk kestab vähem, kui eelkäivad romantika perioodid. Loomulikult püsib kiriku organisatsioon ise veel kaua, juba kui huvi-ühing. Ent ükski organisatsioon ei saa, järjest rohkem kaotades oma ülesandeid-funktsioone, liig kaua püsida. Vesi ei jookse tuldud teed tagasi. Senise arengu järele võib ennustada, et kirik mõne aastakümne pärast enesest kujutab vaid võrdlemisi hästi korraldatud ametnikkude-aparaati ilma tähelepanitava vaimlise siseeluta.

Mõnda meie teadmiste alustest.

Konspekt prof. J. Sarve referaadist Vabamõtlejate Ühingu „Humanitas“, 27. 12. 1932, koostanud A. R.

Teadmiste aluseid võib vaadelda kolmest seisukohast: 1) nende sisulisest küljest, 2) kujunemise poolest ja 3) loogilisest küljest.

Meie teadmiste aluste vaatlemiseks sisulisest küljest peatume füüsika kui kõige abstraktsema teaduse juures. Säält leiame, et: 1) on olemas aine, millel on raskus ja hoog; aine hulka määramegi füüsikas tema hoo, igapäevases elus tema raskuse järele. Raskus on erijuhtum üldisest aine tungist: iga aine osake tungib iga teise aineosakese poole (Newton, 200 aastat tagasi).

2) on olemas muutused — sünnib midagi. Igas sündmuses tajutakse midagi, mida nimetatakse energiaks. Puud põlevad ahjus. Puude põlemine on sündmus, sääl esineb energia; see väljub ahjust soojuse kujul ja teda võib tarbekorral (näiteks aurukatlas) muuta mehaaniliseks liikumise-energiaks. Soojust võib muuta ka valguse ja elektri energiaks ja ümberpöörduvalt. Soojus, valgus, elekter, liikumine jne. on energia liigid.

Energiat saab mõõta. Neil mõõtmistel on selgunud, et energia võib muuta küll oma kuju, aga tema hulk on jääv. See on üks meie teadmiste alustest ja kannab energia säilimise seaduse nime. Teda väljendas esimest korda 1842. a. sakslane Robert Mayer. Pärastpoole põhjendas seda oma katsetega inglise füüsik Joule, kelle nimi on võetud energia mõõdu nimeks. Umbes 50 a. enne seda oli kuulus

prantsuse keemiateadlane Lavoisier (1743—1794) leiutanud n. n. aine säilimisseaduse, mis ütleb, et kõikide keemiliste muutuste ehk reaktsioonide juures ainet ei kao ega teki ka juurde.

Need kaks seadust on meie teadmiste põhialuseid. Aga nendele lisaks tuleb üks kolmas teadmine. Aine ja energia on küll olemas ja nende hulk on jääv, aga meil ei oleks neist mingit kasu, kui ei oleks midagi, mis alles toob aine ja energia kuju muutumisi — sündmusi. Meie võiksime seda nimetada tungiks. Ahjust tungib soojus välja. Soojusest saab teisi energia liike ainult siis, kui soojus on tungimas soojemast kohast külmemasse. Samuti elekter teeb tööd, muutub muuks energia liigiks ainult siis, kui ta on voolamas kõrgemalt potentsiaalilt madalamale — kõrgema pinge poolt madalama pinge poole. Ka elektri hulk on jääv. Läänud sajandi 80-te aastate alul üks eesti noormees Jakob Vaarask teadmiste aluseid otsides jõudis otsusele, et „aine on tardunud elekter“. Me nüüd teame, et ka elektril on hoog ja et aine aatomite uurijad ei taha sääl leida muud kui elektrit.

Aine ja energia küll jäävad, aga ilma tungita oleksid nad mõlemad surnud asjad. Suurem osa sündmustest maakera pinnal sünnib vaid sellest, et päikese energia on tungimas maakera suunas, et päike on maakerast palju kuumem. Iseäranis oleneb sellest päikese energia tungist see sündmus, mida meie eluks nimetame ja mille kõrgemaks, peenemaks vormiks on teadmised.

Teadmiste kujunemise aluseid on kõigepäält kolm: 1) meie märkame ehk tajume, et mingi sündmus mõjub meile — muudab meie sees toimuvat elusündmust; 2) meie mäletame seda sündmust — see muutus jääb osalt püsima; 3) meie paneme tähele, et mälestis sellest sündmusest värskeneb samalaadilise sündmuse kordumisel. Sellest kõigest kokku kõigepäält kujunevad konkreetised teadmised ja nendest edasi ka abstraktsed teadmised. Võiks küll öelda, et ülalnimetatud nähted kuuluvad psühholoogia, hingeteaduse valda, kuid psühholoogilised nähted on kui sündmused samuti füüsilised nähted.

Loogilisest küljest on iga teadmise aluseks mõisted. Meie anname neile mõistetele mitmesugused sümbolid: nimed, märgid. Nõnda sündisid Babüloonia, Egiptuse ja Hiina kirjamärgid. Kõige uuemast ajast tuletame meelde, kuidas on sündinud Morse tähestik ja autosõidu märgid, rääkimata matemaatilistest vormelitest. Uuem aeg püüab ka kõiki mõisteid väljendada sümbolitega. Leibniz (Newtoni kaas-aegne) igatses selle püüde teostumist selleks, et pääseda sagedastest lõpututest vaidlustest: küsimus kirjutatakse märkidega nagu matemaatikas ja lahendatakse arvudes vastuvaidlemata

juhiste järgi. Selleks on praegu teoreetilises loogikas kõigi mõistete alused taandatud kõige päält kahele mõistele: *e i j a n i n g* (k o o s e h k j a). Esimese märgiks on üldiselt võetud kriips „—“, mis kirjutatakse eitatava mõiste või lause märgile ette või pääle. Teise jaoks ei ole veel üldiselt tunnustatud märki; matemaatika-meess Hilbert tarvitab selleks üldiselt tuttavat märki &. Need kaks mõistet on loogika põhimõisted. Teadmiste kujunemise loost teame, et sääl on kõige päält tegemist tajumisega, et midagi on. Eelmisele kahele mõistele peab siis veel juurde lisama kolmanda mõiste — *o n*. See on niiõelda metafüüsika põhimõiste. Kui siia juurde lisada veel minu ettekande esimeses osas nimetatud füüsika põhimõistetest *m u u t u s j a t u n g* (sest teadmised, kui osa elusündmusest koostuvad ikka muutustest ja nende toojatest — tungidest), siis nende viie sõna ehk sümboliga võiksime väljendada kõik oma teadmiste alused.

T u n g inimesel kui tervikul on *t a h e*. Tung on see, mis sündmusi esile kutsub. Seepärast on ta kõige tähtsam, kõige rohkem hinnatav, s. o. see, mida meie kõige rohkem tahame. Aga mida meie siis tahame? — Elada tahame! Aga meie ei taha elada mitte ükskõik kuidas, vaid et meie elu oleks *m õ n u s*. Selleks peame arvestama ka teiste inimeste sooviga elada ja võimalikult mõnusasti elada.

Elu on mõnus siis, kui tal ei ole ees niisuguseid takistusi, mis meie tungi elada — elutahet halvaksid. Mõnus on elada siis, kui võimalikult rohkesti meie tahtmisi teostub. Mõnu on seda sisukam, seda suurem, mida rohkem takistusi ületame oma tahtmistega teostamisel. See on seda võimalikum — meie elu on seda õnnelikum, mida enam meie tung elada on kooskõlas teiste tungidega elada ja võimalikult mõnusasti elada. Selleks aitavad kaasa teadmised, iseäranis siis kui nad on selged kuni alusteni. Kuid õnneliku elu õigeks aluseks on alles küllalt tugev ja iseeneses kui ka ümbruse mõjudega tasakaalustatud ehk kooskõlastatud elutung. Selle tasakaalustamise ehk kooskõlastamise teostumise või takistumise nähted on see, mida nimetatakse inimese tundemaailmaks.

Inimene võib näivald õnnelik olla ka siis, kui ta tundemaailm on rahuldatus kunstlikult. Üks niisugune abinõu on lihtis tunnete nüristamine nende arenemise vabaduse kõrvaldamise teel. Selle tagajärjeks on niinimetatud nürimeelsus. Teine kunstlik abinõu näiliseks õnnemaitsemiseks on tunnete uimastamine aineliste rohtudega, nagu näiteks alkoholiga. Kolmas kunstlik abinõu näiliseks õnnemaitsemiseks on tunnete uimastamine usuliste toimingute kaudu. See viimane uimastamine on iseäranis kahetsemisväärne; kõige päält juba sellepärast, et ta ei ole üldiselt laidetud, nagu on kaks esimest (vähemalt avalikult). Rahvahääletus on meil usuõpetuse koo-

lidesse viinud ja üks hiljutine valitsuse juht (K. Einbund) tahtis selle õpetamist veel paremale järjele tõsta.

Usulistel toimingutel on siamaani üldine poolehoid sellepärast, et nad on ühendusse jäänud rahva loomuliku kunstimaitsemisetungi rahuldamisega (puhkeajal ja tasuta). Tempel on kunstitöö. Inimene on loomulikult õnnelik, kui ta saab (kõigile avatud väravast) templisse astuda ja sääal segamatult istudes seda oivalist kunstitööd vaadelda. Templid on veelgi kaunistatud kujutava-kunsti toodetega. Templis antakse muusikat ja ilulugemist.

Sõnad, s. o. mõistete nimed, on tekkinud püüdest edasi anda teadmisi või kunstitööd. Templi ettekannetes peavad nad edasi andma usuliste toimingute sisu. Nende toimingute siht on esiti inimese tundeid niikaugale uimastada, et ta tunneks ennast patusena, s. o. kurjategijana, nuhtluseväärseks ja igaks ettevõtteks jõuetuna. Siis toimitakse nii, et nägematu härra armu ja abi lubab, ja alles siis algab mõnutunne sellest, et on ära jäetud teenitud karistus ja et võib abi loota. Sellega kustutatakse teadmise aluste hulgast tajumine ja tahe ja luuakse orja ja kerjuse mõnutunne.

Nii on usuliste toimingute siht otse vastupidine riikliku kasvatuses sihile, milleks on ju „lahtiste silmadega“, tahtejõuline, vabalt isetegev ja uhke kodanik. Sellepärast peab praegusel ajal vähegi kasvatatud kodanik templisse astudes sulgema oma kõrvad neile sõnule, mis kostavad sääalseist lugemisist ja laulest. Ta ei saa pääseda kahetsuse ja imestuse tundest selle kohta, et praeguste templitegelaste hulgas ei leidu mehi, kellel oleks tajumist ja tahet puhastada templit sellest vähesest, aga saatuslikust endise aja haiglasest paran-dusest. Üks „Humanitase“ tegelane on öelnud, et selleks oleks vaid tarvis templis kuulduvaile sõnule lisada veel: see on vaid muinasjutt. Kuid sellest ei oleks siiski veel küllalt. Tuleb veel kõrvaldada kõik, mis halvustab tajumist ja tahet. Siis kõrvalduvad küll hirmsad kannibalismi etendused isenesest.

„Ainult usust“ õndsakssaamise dogma.

Leo Anvelt.

Käesolevat teemi võiks käsitleda väga mitmesugustelt lähte-kohtadelt: võiks tunnetusteoreetikuna kritiseerida mainitud dogmaga seotud kergeusklikkust, võiks eetikuna kaevata teda saatva kohustusetunde lõtvumise üle või rõõmu tunda dogma julgustava mõju pärast teoargadele, võiks ajaloolasena jälgida dogma vilksatumist ja esiletõusu ning tema ümber ja tema ettekäändel toimunud kokkupõrkeid. Kuid käesolev visand tahab piirduda

teemi hingeteadusliku käsitlega, lähtudes eeskätt Alfred Adleri rajatud individuaal-psühholoogia alustelt. Me püüame avastada neid hingelisi eeldusi, mis viisid Martin Lutheri selle dogma nii ainutähtsaks kuulutamisele ning riivame vähemalt neid hingelisi põhjuseid, mis tegid ja teevad inimiljonitest selle dogma uskujad.

Enne teemi juure asumist puudutagem mõningaid individuaalpsühholoogia poolt avastatud või kinnitustleidnud tõsiasju! Kõigele elavale on omane tung täiuslikkusele: nagu seemnest kasvav puu püüab omandada teatud vormi, samuti looma lootes on antud sihipeetavus areneda teatud liiki olevuseks, võimalikult täiuslikuks oma alal. Samuti ka üksikud orgaanid püüavad täiuslikkusele. On jälgitud näiteks lapsi, kel sündimisel üks neer on ebanormaalselt väike, teine aga suuruselt loomulik. Väiksem neer hakkab kasvama palju rutemini harilikust ning muutub varsti teisega ühesuuruseks, vahel isegi suuremaks. Vea hääks-tegemisest, tema kompensatsioonist võib tekkida vahel isegi ülekompensatsioon.

Inimesed kannavad kõik endas ebatäiuslikkuse teadvust. Kui oleksin Nurmi, siis ei omaks ma ometi Lurichi käemuskleid ning kui ma neidki omaksin, siis poleks mul einsteinlikku taipu matemaatikast ega pimedada kompamistajupeensust. Eriti suur on meie kõigi ebatäiuslikkuse tunne lapsepõlves. Me ei tee pea midagi õieti, me ei tea pea midagi, suurtel inimestel on meile alati midagi ette heita: küll sõrme suhu panemist, küll laua alt ronimist, küll kõnelemist söögi ajal jne. jne. Me ei teadvat midagi, me ei suutvat midagi, ja enamik asju „pole laste töö“. Selliste lausete mõjul, eriti kui neid väga üleolevas toonis öeldakse, ei teki lapses ainult ebatäiuslikkuse vaid isegi terav alaväärsusetunne. Sellise üldise, lapsepõlises abituses juurduva alaväärsusetunde kõrval on mitmesuguseid spetsiaalseid alaväärsusetundeid, mis võivad juhtuda näiteks mõne orgaani alaväärsusest. Keegi lonkab, omab halva kuulmise, kõõrdsilmad j. m. sellist ning ta hinges tekib jällegi teatud alaväärsusetunne.

Alaväärsusetunne aga kutsub inimeses esile protesti ja püüu teda ületada. Sellel, kel on halvad silmad, areneb tugev nägemispüüe, see, kel nõrgad kõrvad, arendab endale hää „kuulmishinge“. Helmholtz, maailma suurimaid optikuid, oli peaaegu pime, Bethoven ei kuulnud kogu oma eluaja hästi ning oma suurimad helitööd lõi ta täiesti kurdina. Ka mitmed teised heliloojad olevat omanud nõrga kuulmise. Selle tõttu arendasid nad aga „sisemist kõrva“, kui tohib nii öelda, ning kompenseerisid hiilgavalt oma orgaanilise alaväärsuse samuti kui poolpime Helmholtz trumpas mõtte jõul optilisi instrumente leiutades üle kõik normaalse silma võimalused. Värvipimedate % on eriti suur kunstikooles — ka nähe, mis kinnitab öeldut. Nende ridade kirjutaja isa teab jutustada mehest, kes, olgugi jalutu, armastas oma keha käte abil edasi liigutades teha „jalaretki“ Mustveest Rak-

veresse! Muidugi ei pruugi inimene luua kompenseerivaid väärtusi ainult puuduliku orgaani tegutsemisalalt, vaid ta võib oma puudusi teatud suhtes katta saavutistega muil aladel.

Mingi puuduse hääkstepgemine võib toimuda kas reaalsuses või irrealsuses, kas tõelikult või ainult näiliselt. Kui Bethoven kirjutas helitöid või Helmholtz leiutas optilisi instrumente, siis see oli kompensatsioon reaalsuses, kuna siin saavutati objektiivselt olemasolevaid väärtusi. Kui aga inimene ei suuda kompenseerida oma puudusi tõelikkude väärtuste loomisega, siis kaldub ta rahuldust otsima paistest, teesklusest, irrealsusest, enesele ja teistele valetamisest selle asemel, et julgelt ja rahulikult tunnista oma puudust, sest eelarvamisteta mõtte ees on puudus ainult puudus ning ei iial mingi süü ja aje tõest möödahiilimiseks. Rebane, kellele kobarad liiga kõrgel, arendab põhjalikke teooriaid nende kõlbmatusest, elu dillettant, kes ei oska siduda mõõdukuses neid töid, mida nõuab ja naudinguid, mida pakub maailm, või kes ikka haiget saand viimaste taotlemisel, kaldub meeleldi rõhutama kogu maise õnne kaduvust, tegema loobumisest voorust, mida tasutakse hauataguses elus. Nõrk laps, selle asemel, et püüda tugevaks saada, heitub kõigest enda armetuse kohta kuuldust ning kaotab üldse igasuguse lootuse. Kuid siis paneb ta enda jälle teisiti maksma, ta teeb oma nõrkusest võimutsemisvahendi. Ta kriipsutab alla alateadlikult oma väiksust ja abitust ja haiglust ning muutub nii perekonna hoole keskpunktiks, valitseb nii kaas-inimesi ja vabaneb ise vastutusetundeist, mis muidugi ei maksa haigete kohta. Teine väga huvitav viis vastutusest põgenemiseks on vastutusetunde absurdsuseni liialdamine. Noor muusikakooli õpilane näiteks ei saa korralikult harjutada, kuna ta on vastutav majaelanikkude rahu eest, kuna ta suur vastutusetunne lubab ainult hiilgavalt tükki osates tundi minna, tal aga jätkuvat aega ainult tüki keskpäraseks õppimiseks, kuna ta tunneb väga peenehingelist muret mingi alatud armuloo pärast või peab end maailmakodanikuna kaasvastutavaks Hiina-Jaapani sõja kuldustest jne. Nii luuakse tuhat paistelist vastutust, et nende üle muret tundes pääseda ainsast tõelikust, mida asetab õpilasele kool. Ka jonn on enda maksmapanemine paistelises sfääris, kuna saavutused tema kaudu ei tulene inimeste vabast vastastikkusest üksteisega arvestamisest, vaid on aalooilisel teel välja pressitud. Inimliku abituse paistelise kompenseerimisega on ka tegu igasuguses maagikas, kui inimene näiteks kaitseb oma maja loitsimissõnadega, kuna kaitse piksevarda abil oleks kaitsematuse kompenseerimine reaalselt.

Pärast neid mõningaid näiteid individuaalpsühholoogilisest mõtlemisviisist asume ainult usust õndsakssaamise dogma ainu-tähtsaks usutõeks tegija elukäigu silmitsemisele. Meid huvitab siin eeskätt Lutheri lapsepõlv kui inimese hilisemat eluplaani määrav nähetekogum. Lutheri lapsepõlve läbib tugev abituse ja

hirmuelamus. Aeg oli väga ebausklik. Kõikjal usuti nõide, deemoneid, kuradit. Suuremad ja vähemad kurivaimud, kelle arvi isegi 33 aastase teoloogia professori Lutheri arvates oli „lugematus“, erutasid sügavalt kehtatavat lapse fantaasiat. Jutud neist ja muist pahadest vaimudest olid sel ajal väga igapäevsed ning neile suhtuti usklikult. Eriti mäemehed, ja Lutheri isa oli ju ka mäemees, teadsid mõndagi vesta kuradi vempudest, millele reformaator isegi hiljem vana mehena suhtus usklikult. Lutheri ema näib olnud eriti ebausklik. Ta pidas end nõiutuks ühe kurja naabrainsa poolt, keda ta asjata püüdis lepitada sõbralikkuse ja andidega. Töö naabrinsaine oli vägev nõid. Ühele preestrile nõidus ta Lutheri jutustuse järgi külge surmahaiguse, võttes tüki mulda, millele see preester astunud, loitsides seda ja visates vette. Lutheri ema lapsed nõidus ta ka ära, nii et nad end peaaegu surnuks ksisendasid. Luther jutustab ühes oma teoloogilises töös, kuis üks ta vendadest olevat nõiduse läbi tapetud. Kogu eluaja jälgisid Lutherit kuradid. Tema lapsepõline eausk, mida suuremal või vähemal määral jagas ta kaasaegsete enamik, ei kadunud iial. Eriti tuntuks on saanud 38 aastase Lutheri seiklused kuradiga Wartburgi lossis. Öise tuule hulumises, okste kräginas, hiirte jooksus, kõiges kuulis ta kuradit. Kuradid veeretasisid ööseti pidi lossitrepp alla suuri vaate ja hirmsa põrinaga, kolistasid ta voodi ümber, võtsid pähkleid ta kastist ning põrutasisid puruks vastu aampalke jne. jne.

Kuid mitte ainult eausk ei teinud süngeks Lutheri nooruse, vaid ka vali kasvatus. Viimase kohta tähendab Luther ise: „Minu vanemad käisid minuga õige karmilt ümber, nii et ma muutusin õieti heitunuks. Mu isa peksis mind kord nii, et ma ära jooksin, ning kestis kaua, enne kui ta jälle mu endaga ära harjutas. Mu ema peksis mind kord tühise asja pärast nii, et veri voolas...“ Selliste vahenditega püüdis siis ihnus, kõigest hingest haljale oksale ihkav väikekodanline isa ning elumuredest rusutud talunaiselik ema kasvatada poeg õiglusele ja korralikkusele. On tõenäolilik, et püüdlik isa oli Martini suhtes õieti nõudlik, kuna esimene poeg vara suri ja Martin omandas nii vanema poja positsiooni. Vanemate poegade suhtes aga ollakse traditsioonipäraselt õige nõudlik.

Kui Luther seitsme aastasena pandi Eislebeni ladinakooli, siis ei muutunud ta lapsepõlv selle läbi rõõmsamaks, pigemini veel heidutamaks. Oma esimesilt koolipäevilt jutustab ta ise: „Sääl löödi lapsi ilma mõduta ja vaheta. Nad õppisid palju vaeva nähes ning üpris suure hoolega, kuid sellest oli vähe kasu. — Mina sain kord koolis 15 korda järgimööda lüüa. — Sellised õpetajad ja meistrid olid meil igal pool, kes ise midagi ei mõistnud ega suutnud ka midagi hääd ega õiget õpetada, ega teadnud ka viisi, kuidas õppida ja õpetada.“ — Nii siis, halvad õpetajad, vähe laste mõistmist, palju mehaanilist tupimist. Kui siia juure arvata Lutheri

vanemate selleaegne vaesus, mis kindlasti ka jättis lapsesse mitmesuguseid alandusetundeid, siis me ei eksi küll öeldes, et Luther kannatas oma lapsepõlves väga tugevat alaväärsuse ja hirmu- tunnet. Luther isegi on tunnistanud seda ning väga tabavalt lisand: „kui selline hirm valdab mingi inimese lapsepõlve, siis on seda väga raske juurida välja kogu ta eluajal. Nii nagu ta kord iga isa ja ema sõna juures värises, nii väriseb ta hiljem kogu eluaja mõne krabiseva lehe pärast.“ Nii muutus kindlusetus varakult Lutheri hinge põhielamuseks. Mida Martin ka ei teind, ikka võis see olla halb isa või ema silmis või õpetajate meelest.

Kooliskäimise jätkudes peatus Lutheri tähelepanu eeskätt neil piibliblöö kohtadel, kus jumalat kujutati karmi, püha viha ja nõudliku Issandana. Ka Kristus tundus talle ebasõbralik. „Mind harjutati lapsepõlvest pääle nii, et ma pidin kahvatuma ja heituma kuuldes Kristuse nime nimetamist; sest mind polnud teisiti õpetatud, kui et pidasin teda karmiks ja vihaseks kohtunikuks,“ nii kõneleb Luther ise hiljem oma Kristuse elamusest. Muidugi rõhutas katoliku kirik ka Kristuse häid inimsõbralikke jooni, kuid kord heidutatud lapsed armastavad kuuldust — loetust teha ühekülgset valikut vastavalt oma kunagisele hirmuelamusele. Nagu varem vanemate nõudmistega, nii hakkas ta nüüd oma elu suhetama jumala tahtmisega. Ja siin kordus sama piinlik teadmatus, mis oli kunagi valitsend õpetajate ja vanemate suhtes. Ühegi teo puhul ei võidud olla kindel, kas see on „õieti“ tehtud. Sääljuures jätkusid Lutherile muud alandused. Isa, kes Lutheri hilisematel kooliaastatel oli tõusnud õige rikkaks meheks, paari sulatisahju omanikuks ning ümbruskonna lugupeetud tegelaseks, hoolitses halvasti oma poja eest. Magdeburgis ja Eisenachis pidi see tänavalauljana kerjama omale leiba. Sügavamaid jälgi jätnud sõprustest ei tea me midagi.

Seitsmeteistkümnepa ja poole aastaseks läks Luther Erfurti ülikooli. Isa tahtis teha temast juristi. Erfurt oli sel ajal üks vabameelsemaid saksa ülikoole, kuhu Itaaliast olid tungind renessansiaegsed harrastused ning leidnud hoolikat väljendamist. Kuid Lutherit ei huvitand kreeka ja rooma maailm oma terve loomulikusega ning maailmajaatamisega, vaid ta süvenes hoolega kesk-aegsesse usuteadusesse, skolastikasse. Väliselt tegi ta mõneti kaasa üliõpilaselu lõbusid, kuid vaevalt oli ta hingega nende juures. On ju ka palju näilist kaasalõbutsemist väljapaistmise kartusest selliste iseloomude juures nagu Luther. Selleaegse kombe järgi pidi ükskõik millise ala üliõpilane õppima kõige esmalt filosoofiateaduskonnas. Luther lõpetaski selle magistriskraadiga. Auahne isa oli nüüd väga uhke oma magistrist pojale, ümbritses teda igasuquse aupaklikkusega, ütles Martinile m. s. „Teie.“ Kuid see kõik ei tõstnud vist poja enesetunnet, kelle hinge põhjas puhkas lapsepõline hirmuelamus. Paar õnnetut juhtu: ühe kameraadi ootamatu

surm, oma tuiksoone haavamine ning välgu mahalöömine kunagi Lutheri ligiduses tundusid talle jumala sõrmena, panid ta aina enam muretsema oma hingeõnnistuse pärast. Ning vastu vanemate tahtmist hülgab Luther õigusteaduse ja astub kloostri, et sääls Jumalat teenida ja talle meeldida.

Kloostriis palvetas Luther terveid päevi, paastus, piinas ennast, tegi alandusetegusid. Nagu ta ise ütleb, oleks ta end munkluse tegudega peaaegu tapnud. Ent miski ei aidand. Ikka jälle tulid tagasi kahtlused õndsakssaamise võimalusis. Ta leiab enda juures aina patte ja patukesi, pihib neid ja saab andeks, ent kahtleb haiglaselt, kas ta ikkagi kõik on pihtind ja õieti on pihtind. Tema pihtiisad on hädas peenutseva mungaga. „Kristus on surnud tõsiste patuste eest, mitte sellise narruse ja nukupattude pärast,“ ütleb talle orduvikaar Staupitz. Kuid Lutheri haiglane enesesüüdistamine jätkub. Kõigist püüdeist hoolimata leiab ta endas ikka jälle kõrkust, kadedust, lihalikke himusid jne. Vahel, keset näiliselt lootusetut enesekasvatust muutub ta vahel lootusetuks ja karjatab: „Sa ei olegi mu Jumal, vaid kurat ise!“ Ta leiab, et jumal on määrand ta hukkamisele ning kõnnib ümber süngena, kui „kurjast vaimust vaevatu,“ nagu leiavad kloostrikaaslased. Keset suurimat meelegaheidet leiab ta Staupitzi juhitud Pauluse kirjades avalduva „ainult usust õndsakssaamise“ mõtte. Ta haarab kramplikult sellest lohutusest ning teeb selle evangeeliumite vaimule võõra, ainult Pauluse kirjadele omase mõtte ristiusu keskseks tõeks. Ning hiljem, kui tekkis iseseisev Lutheri kirik, muutus ta ka selle põhi-dogmaks ning on püsind sellisena tänapäevani.

Vaadelnud Lutheri elukäiku siiani, konstateerime veel kord, et tema elu määravamaks elamuseks oli lapsepõlvine alaväärsuse elamus. Sellele asetub vastu suur ja võimas hingeline protest, püüde, saada kõigiti laitmatuks inimeste ja jumala meelest ning omandada üle igavikkude kandvat võimu — hingeõnnistuse kindlust. Ta vanemate nõudlikkus aina kihutab teda taga täiuslikkuse püüdeis, ka siis, kui need hiljem pöörduvad vastu isa soovele. Luther aimab ise ka oma elu determinante, õieti öeldes: „Vanemate tõsine ja karm elu, mida nad minuga elasid, põhjustas, et ma hiljem kloostri jooksin ja mungaks sain.“ Pojale, tema alaväärsusetundest tõusnud enda maksmapanemisihale ei jätkund sellest maisest suurusest, mida oleks pakkund jõuka juristi elu, ei jätkund kindlustatud elust maa pääl tema erutatud hirmunud isikule — ta vajas maksvust ja kaitsusetunnet igavikust igavikku. Ta vajas taevast õndsust ja jumala armastust kui kompensatsiooni sellele süngusele ja mõistmatusele, mis oli ümbritsend teda lapsepõlves. Kuid tee sellisele seisukohale oli kiriku arvates keeruline; oli nõudmisterikas ning heidutatud Luther tegi ta endale veel keerulise-maks ja nõudmisterikkamaks. Ta seadis endale väga raskeid nõudmisi. Munga ideaalis ühendusid ühelt poolt täiuslikkus jumala-

teenistuses ning teisalt alandlikkuse ja enda madaluse tunne. Ühendada aga täiuslikkuse ja sügavat madalusetunnet on keeruline. Igat enesetunde liigutust peab Luther juba uhkuseks ning seega patuks. Samuti näeb ta rõõmes kaduva maailma üle patte ja iga patu ja patukese pärast peab olema mures, et teda ei unustataks pihtida preestritele ning andeks kahjatseda jumalalt. Muidu võib ju minna kaotsi nii palju tööd nõudnud täiuslikkus, jumalasarnasus. Me ei tea otseseist allikaist, kuidas Luther tuli kloostriis toime oma seksuaalprobleemiga, kuid on enam kui tõenäolik, et nende „lihalikkude himude“ seas, mille alatise naasmise üle ta kurdab, oli ka seksuaalne tung. Maksab vaid lugeda, millise kirgliku hoo ja otse valusa innukusega ta hiljem kaitses vaimulikkude abiellumisyabadust oma kirjatöis, et oletada ränka võitlust seksuaalsuse faktiga. Muidugi suurendas ka see Lutheris patususetunnet ja pahurusetunnet. Ja viimane oma korda viis muile mitmesuguseile „patuseile“ hingeliigahtusile. Nii kasvas üha hirmsamaks tagajärjete, enesekasvatuse tõttu patutunne ja abitusetunne, toidetuna kaasaegsest usust ja ebausust, lapsepõlve süngusest ning ülepingutatud ja ebaloomulikust enesekasvatuseideaalist.

Viimase, s. o. enesekasvatuseideaali ees, elas siis Luther lõpeks läbi täieliku pankrotitunde neurootikuile nii omase valemi järgi: „kui ma kõiki ei saa, siis ei saa ma üldse midagi, siis pole ma üldse midagi väärt.“ See on otse kui liignõudlikkusega väsitatud lapse pagemine haiglase abituse poosi. Abituid ju lohutatakse. Ärajooksnud Lutheri vastu oli isa kord kindlasti lahkem ning nüüd oli meeltheitnud Lutheri vastu lahkem jumal. Luther leidis Pauluse kirjust „ainult usust“ õndsakssaamise mõtte ning keset oma enesetunde pankrotti tajus ta täiel õndsustundel selle fiktsiooni uimastusvõimu. Ja me ei eksi küll õeldes, et selle dogma tähtsuse leiutamiseks Luther pidi jõudma enda täieliku pankroti tundeni.

Kuid meie seisukohalt see pankrot on võltspankrot, on „kuritahtlik.“ Ühelt poolt olid nõudmised Lutherile ülekohtuselt üleskrjutitud ning teisalt Luther ise pidas neid suuremaks, kui nad tõepoolest olidki mõeldud.

Lutheri enesekasvatuseideaal, mungaideaal, oli asotsiaalne, paisteväärtustele ehitatud ja haiglane ning sellisena otse kui loodud selleks, et liialdatud vastutustunde läbi tema suhtes jõuda vastutusvõime pankrotini üldse neurootikuile nii omase valemi järgi: kui ma kõike ei suuda, siis ei suuda ma üldse midagi. Noort Lutherit vaevas aina egoistlik mure oma isikliku jumalalapseliku laitmatuse pärast, mitte ühiskondliku hääolu mõte. Aristotelese eetika, mis kõlblust tahab tuletada ühiskondliku elu nõudeist, jäi talle kogu eluajaks „jõleduseks“. Ta ei otsind rahuldust häist suhteist inimestega, ja kuidas olekski nii heidutatud isik seda võind, vaid tema ühistunde piüid kuulus vägevale ja

ebamäärasele suurusele, jumalale. Temaga heitles ta irreaalsuses õnnistuse pärast, jäi alla irreaalsuses ning arvas end armu leidvat irreaalsuses, irreaalsuses muidugi mitte Lutheri enda meelest.

Me arvame, et eetilise inimese ideaaliks ühiskondlikus maailmas ei või olla püha üksiklane, kes enda kas surnuks piinab oma liha eitades või vähema vaevaga, ainult usust Kristuse kannatamistöösse, õndsaks saab. Inimene pigemini peaks olema hää kaasinimene, kes õiglaselt tahab jagada kaasinimestega elu nõutud tööd ja pakutud nautimisvõimalusi. Ja me teame ka, et inimene ei saa teha hüpet täiuslikkusesse, jumalasarناسusse ning ainus, mis ta võib, on liikuda suuremast veast väiksemasse vikka oma jõudude piirides. Kui inimeselt rohkem nõuda, siis kuulutab ta enda pankrotiks, põgeneb reaalsete ülesannete eest fiktsioonide maailma ning saab sääl usust õndsaks. Kirik, ka luteri kirik, teab seda ning toob oma jutlustes esile ikka üleinimiliku pühakuideaali, täiuslikkuse, jumalasarناسese saamise. Ikka asetatakse inimesi saavutamatu ideaalide ette, et neid lootusetuse kaudu lasta usust õndsaks saada. Ja nii saadakse küll õndsaks, kuid ideaalid jäävad endiselt kaugele. Tekib mingi fatalistlik laiskuse ja alandlikkuseuhkus. „Ah, mis nüüd mina,“ ütleb usklik, „Jumala tahtmine sündigu. Mina ise ei ole ju midagi, mitte midagi, ...aga ma olen Suure Kuninga laps ning kord Taevases Jerusalemmas...“

Luther lootis, et ainult usust õndsakssaamise dogma rõõmutab ja vabastab inimesi nii, et nad selgest rõõmust muutuvad armastavaiks ja häade tegude tegijaiks. Paraku on elu näidand teist. Kui vähe on ometi protestantlikud kirikud tegelikult teind selleks, et inimeste suhted muutuksid vennalikumaks, sotsiaalsed vastuolud vähem karjuvaks! „Reformatsiooni“ puu on üle nelja sajandi vana ning ta otsene vili on ikkagi üpris kidur. Ikka peavad kristlikud rahvad sõdu, iga maa vaimulikud paluvad oma vägedele võitu ning langenud saavad usust õndsaks! Kirik lubab seda kõiki, sama kirik, kes teisalt nii hindab igat elavat rakukest, et ta ei luba abielus lastest hoidumist preventiivvahendite abil või muu ettevaatuse teel seksuaalakti puhul. Sama kirik, kes, vähesed erandid välja arvatud, jutlustab kristlikku alistumist (muidugi antud võimuvahekordade status quo alusel) ja vähesega leppimist, pühitseb hiilgava honorari eest uute erapankade ja relvavabrikute nurgakive. Ikka näeme me kõikjal sama jaburat segu teoreetilisest ülinõudlikkusest, praktilisest käegalöömisest ja lodevusest ning südametunnistusi suigutavast usust õndsakssaamisest.

Kuid, võidakse väita, Lutherile endale laenas usust õndsakssaamise teadvus suure teo ja tööjõu! Vaevalt oli see nii, kuna palju aastaid pärast mainitud dogma leiutamist Lutheri elu jätkus vanus roopais. Vast siis muutus Luther teokaks, kui ta hakkas hoolitsema esmalt oma petetud koguduseliikmete ning pärast kogu

Saksamaa eest. Kasvav ühiskondlikkus ja reaalne vastutuse-
tunne, tegev võitlus katoliku kiriku poolt petetud kaasinimeste
eest kasvatasid vast Lutheri hoogsust, jõudu ning julguse ja
õnnetunnet. Meile tundub, et niivõrd kui Luther maa pääl reaal-
selt õndsaks sai, ta sai seda tegevast armastusest, mis paraku küll
vahel tahtis ligemisi aidata võltsarstimatega.

Pärast sõda on ka kirikus läind moodi kõnelemine sotsiaal-
seist probleemest. Paraku on siingi seni olnud ainult palju „usut
õndsakssaamist“, palju kaastundetsevat hingehärdust, aga vähe
aitavat tegu. Ja karta on, et kirik nüüdki osutub hilinevad Veron-
nikaks, kes nii härdalt uneleb oma kavatsetud teo kaunidusest, et
unustab tegeliku abistamise. Ka unelmeist saadakse õndsaks.

*Sina nimetad evangeeliumi jumalikemaks tõeks? Mänd
ei veena isegi taevast kostuv hääl, et vesi põleb ja tuli kustutab,
et naine ilma meheta sünnitab ja surnu üles tõuseb; veel
enam — ma pean seda teotuseks suure jumala ja tema ilmu-
tuse vastu looduses.*

Goethe.

*

*Ma kiindun kindlalt ja kindlamini ateisti jumala-mõist-
misse ning loovutan Teile kõik, mis Teie religiooniks kutsute
ja kutsuma peate.*

Goethe (Jacobile).

*

*Teatrist ja kiriklikest tseremooniaist hakkab mul võrdselt
paha. Näitlejad pingutavad end, et rõõmu, papid, et vagadust
äratada ja mõlemad mõjuvad ainult klassile, mille hulka ma ei
kuulu.*

Goethe.

Horisonidilt.

*Ametliku aruande järele on Berliinis 1930. aastal kirikust
välja astunud 66 653 isikut ja 1931. aastal 79 274 isikut.*

*

*Filadelfia puritaanlased nõuavad loomaaias asuvate šim-
panside varustamist niude-põlledega.*

*

*Kiriku sallimatuse näiteks võib olla katoliikliku kiriku-
õiguse uus redaktsioon. Hiljuti parandatud Codex iuris canonici
tunnistab iga riiklikult, protestantlikult või muul viisil sõlmitud
abielu sohieluks.*

Ühe pastori ketserlikke mõtteid.

Hiljuti Stuttgardis ilmunud raamatus „Das Doppelge-sicht des Christentums“ käsitab pastor Dr. Schenkel praegust usukriisi. Kuna nimetatud autor lohutub üldlevinud illusioo-nist, mis ristiusu raskuspunkti asetab Kristuse õpetusele, siis saab ta kiriku suhtes olla väga otsekohene. Ta kirjutab: „Ajalooline ristiusk pole inimkonnale toonud midagi uut. Jumala nimi muutus. Lokaaljumalad asendusid lokaalsete pühakutega. Templid purustati ning ehitati kirikud. Ent põhijoontes jäi kõik samuti, nagu oli enne. Orjad jäid orja-deks, isandad jäid isandateks. Vürstid jäid vürstideks ja ehtisid end kristliku mantliga „jumala armust“. Ei peetud vähem sõdu kui varem. Neid peeti nüüd jumala nimel risti-märgi all. Vaesus jäi, ja viletsus, ja häda, nagu nad olid enne.

...Kirikud jutlustavad aastast aastasse „patu“ vastu, ent inimkonna suurte pattude juures on nad rahulikult päält vaa-danud ja kaasa teinud. Nad on ketserite tapmist, nõidade põletamist, orjakauplust ja pärisorjust, hingetapvat tööstus-ja põllutööliste kurnamist, masside tapmist sõdades protestita sallinud. Nad on väikese mehe, lihtsa naise ja vaimliselt kaitsetu lapse patujutlustamisega viinud hüsteerilise patu-hirmuni... Jeesuse nimega on varjatud saatusalikumat eba-usku, mis kunagi maailmas on olnud. Tema nimel tapeti ainult aastatel 1500—1700 umbes üks miljon naist ja tüdru-kut nõidadena, pärast seda kui nad olid brutaalselt vintsuta-tud ja häbistatud. See on saatanlikkus, mida asjata võib otsida buddhismis. Kolm neljandikku viimati nimetatud roi-madest toimiti katoliikliste kristlaste poolt, üks neljandik lasub protestantide hingel. Uueaja probleemide lahendamine, inimese vaimu, keha ja töö vabastamine orjusest, võitlus inimelu uuestikujundamise eest sotsiaalse õigluse ning rah-vaste rahu mõttes ei välju mitte ristiusust, vaid on usuliselt ükskõiksete ringide poolt inimkonnale kingitud ja kirikutele pääle surutud.“

Ristimisele (Schilleri poja) oleks ma kutsumatult ilmunud, kui see tseremoonia nii palju mu meelega ei häiriks.

Goethe (Schillerile).

Vastutav toimetaja ja väljaandja **Max Laosson.**

K. Mattieseni trükikoda o./ü., Tartu, 1933.